

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI VE PROJELERİ

İsmail SARICA*

BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKALARI

Küreselleşme süreci ile birlikte son yıllarda bölgesel gelişme ve ekonomik coğrafyaya ilişkin olarak, dünya ekonomisinde gözlenen önemli gelişmelerden başlıcaları arasında, ekonomideki artan yerelleşme eğilimleri ile kentsel ekonomiler olgusu bulunmaktadır. Bu süreç içinde, iletişim, ulaştırma ve teknolojiadaki hızlı gelişmeler, yerleşim teorisinin hammadde ve pazara yakınlığı gibi geleneksel değişkenlerinin önemini azaltırken, dünyanın herhangi bir yöresinde üretilen bir ürünün, herhangi bir bölgesinde satılması mümkün hale gelmiştir.

Günümüzde bölge planlaması yeniden akademik ve meslek çevrelerinin gündemine girmiş ve önemli bir gündem maddesi durumuna gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik, teknolojik değişme ve gelişmelerle birlikte, bilgi teknolojisindeki gelişme ve bilginin stratejik kaynak haline gelmesi, toplumda, yerelliğin ve katılımcılık ilkesinin öne çıkması biçiminde gözlenen toplumsal değişmeler, bölgesel gelişme politikalarında önemli değişmelere yol açmıştır.

Bu çerçevede bölgesel planlama ve bölgesel gelişme sürecinde;

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığının vurgulanması ve kapsamlı olması,
- Bölge için stratejik vizyonlar geliştirilmesi,
- Ulusal ölççekleri ve yerel talepleri yansıtması,
- Değişen koşullara uyum sağlayabilmesi,
- Bölge planı yapımı ve uygulanmasında yerel katılımın sağlanması,
- Düzenli olarak yeniden gözden geçirmeyi olanak tanıyacak mekanizmaların oluşturulması,

ilkeleri öne çıkıştır.

Yeni bölgesel gelişme politikalarında ise öncelikli olarak;

- Bilgi ve üretime yönelik kaynaklar yaratılması,

* DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürü

- Öncelikle yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi,
- Kalitenin öncelikli olması,
- Merkezi değil, bölgesel topluluğun ön planda olması,
- Hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve sektörlerarası bağların kurulması,
- Çok sayıda küçük ve orta ölçekli firma ve projeler yaratılması,

önem kazanmıştır.

Bölgesel gelişme politikalarında temelde ayrıca;

- Sürdürülebilirlik,
- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- Sosyal ve ekonomik dengelerin,
- Kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin ve
- Sosyal, ekonomik ve siyasi katılımının sağlanması,

yaklaşımları öncelikle benimsenmektedir.

Ülkemizde bölgesel kalkınma, beş yıllık kalkınma planlarımızın önem verdiği konular arasındadır.

1950'li yılların sonundan başlamak üzere, küçük-büyük plan bölgelerini kapsayan çeşitli projeler hazırlanmıştır.

Bunların ayrıtısına girmeden, Bölgesel Gelişme ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere konusunda planlarda yer alan politika önlemlerini özetlemek, ardından uygulanmakta ve hazırlanmakta olan Bölgesel Planlarla ilgili bilgileri sunmak, konu başlığına uygun düşecektir.

KALKINMA PLANLARINDA KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRE POLİTİKALARI

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kalkınmada öncelikli yörelere politikalarının önemi vurgulanarak, konu teorik çerçevede kapsamlı bir şekilde anlatıldıktan sonra Potansiyel Gelişme Bölgeleri, Geri Kalmış Bölgeler ve Büyükşehir Bölgeleri (Metropoliten Bölge) şeklinde bir ayırıma gidilmiştir.

- Merkezi yönetimde, çeşitli bölgelerin iktisadi ve sosyal durumlarını gösteren bazı verilerin yardımı ile bir irdeleme çalışması yapılmıştır. Yatırım ve hizmetlerin dağıtılmasında geri kalmış bölgelere öncelikler tanımayı amaçlayan bu çalışma yardımıyla iller bir sıralamaya konulmuş ve bu sıralamanın bir kriter olarak kullanılması,

- Bölgeler bazındaki değerlendirme çalışmalarına geri kalmış bölgelerin başında gelen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden başlanması,
- Bölgedeki gelişmeye yönelik programların uygulanması için de bakanlıklararası bir kurul oluşturulması,
- Geri kalmış yörelerde hizmetlerin daha verimli bir şekilde yürütülmesini; bu bölgelere yeterli sayı ve nitelikte eleman gönderilmesini ve verimliliklerinin artırılmasını temin için, bunlara özel imkanlar tanıyacak bir personel politikası uygulanması,
- Bölgedeki madenlerin değerlendirilmesini teminen Keban Barajı projesinin hızla gerçekleştirilmesi,
- Geri kalmış yörelerde özel sektörün güçlendirilmesi gereği vurgulanarak, bu kesimin faaliyetlerini desteklemek amacıyla vergi kolaylıkları getirilmesi,
- Bölge planlaması çerçevesinde, bir toprak kullanım planlaması gereğine işaret edilerek ve bölge planlamasının ihtisas gerektiren bir konu olduğu vurgulanarak, bölge planlaması uzmanlarının yetiştirilmesi,

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Bölgesel Gelişme ve Kalkınmada Öncelikli Yöre Politikaları olarak yer almıştır.

Diğer taraftan;

Antalya Bölgesi potansiyel bir gelişme bölgesi olarak ele alınmıştır. Ayrıca daha çok İstanbul Büyükşehir bölgesinin iktisadi ve sosyal meselelerine çözüm bulmak ve yeni gelişme merkezleri tesbit ederek şehirleşme ve merkezleşmeyi engellemek için Doğu Marmara Bölgesi seçilmiştir. Zonguldak ise büyük bir sanayi projesinin gerçekleştirildiği bir bölge olma özelliğinden ötürü, büyük çapta yatırım tasarılarının ortaya çıkaracağı sorunların çözümü için diğer bir odak olarak seçilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci Planda bölge planlamasının önemi vurgulanarak, ilgili bölümlerinde yeralan bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme politikalarıyla uyumlu bir bölge planlaması uygulanması vurgulanmıştır.

Ayrıca;

- Gelişme gücü az olan bölgelere öncelik verilerek, bu bölgelerde yatırım konularını tanımlayıcı çalışmalar aracılığıyla, yatırımlarla ilgili tercihlerin yapılması,
- Az gelişmiş bölgelerde, bölgesel gelişmenin motor gücü olarak büyük gelişme noktalarının (şehirleşme merkezlerinin) belirlenmesi ve bölgelerin iktisadi ve sosyal faaliyetlerinin düzenli gelişimini sağlamak amacıyla sektör faaliyetlerine yol gösterici, kentsel yerleşmeyi düzenleyici, bölge yerleşme planlarının hazırlanması,

- Yapılacak çalışmaların hızla tamamlanmasını temin için, bu konuda kamu kurumları ve gerektiğinde özel kuruluşlar eliyle yürütülmesini sağlamak üzere, Devlet Planlama Teşkilatının yapılacak işin niteliği ve metodunu belirlemesinden sonra, bu kuruluşların çalışmalarını başlatması,
- Bu çalışmaların, belirli süreli bir proje kapsamında ilgili kuruluşlarca, Devlet Planlama Teşkilatının desteğiyle yürütülmesi, sonuçların milli plan kademesinde değerlendirilmesi ve uygulamalarla ilgili bölgelerdeki gelişmelerin izlenmesi dile getirilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

- Birinci ve İkinci Planda kapsamlı bir şekilde ele alınmış olan bölgesel kalkınma politikaları, bu Planda sadece Kalkınmada Öncelikli Yörelere ilişkin çalışmalar çerçevesinde ele alınmıştır.
- Bu bağlamda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere belirlenmesi için, bölgelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşeri kaynaklarını saptamak suretiyle, bu yörelere gelişmişlik düzeylerini belirleyen sosyo-ekonomik göstergelere dayalı endeksler yardımıyla gelişmişlik sıralamasının yapılması dile getirilmiştir.
- Yine bu Planda, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkınma sürecinin sanayii yurt düzeyine yayma çalışmaları ile başlatılması,
- Belli yörelere için özel kalkınma planları hazırlanması eğilimine, bütünlük ilkesine ters düşen uygulamalara yol açacağı endişesiyle son verilmesi, bunun yerine çeşitli projeler arasında tercihler yapmaya ve birlikte ele alınması gerekenleri belirlemeye imkan verecek bir yöresel kalkınma çalışması yapılması,
- Yöresel kalkınma çalışmalarının çok yönlü grup çalışmaları olduğu vurgulanarak, Devlet Planlama Teşkilatının bu çalışmalarda çeşitli kamu kuruluşları ile çevredeki özel teşebbüs arasında sıkı ve uyumlu bir işbirliği için merkezde ve yörelere çalışmalarını yönlendirici ve birleştirici bir görev üslenmesi,

Başlıca politika ve önlemler arasındadır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Bu Planda, ekonominin bütünleşmesi; sektörler ve bölgelerarası bağların güçlenmesine, mal ve hizmet akımlarının yoğunlaşmasına bağlı olduğundan, birbirlerine bağlı ve aralarında belli toplumsal ve ekonomik iş bölümü olan yerleşme merkezleri sistemiyle pazarlama düzeninin gerçekleşmesini içeren bir mekan örgütlenmesi gereği belirtilmiştir. Anılan mekansal planlamanın gerçekleştirilmesini sağlamak üzere, gerekli kurumsal yapının oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Teşvik tedbirlerinin, sanayinin bölgeler arası dengesiz dağılımını giderecek yönde kullanılmasına işaret edilen Planda, teşvik sisteminin mal ve mekan bazında kademelendirilmesi ve alınacak önlemlerin bölgeler için farklılaştırılması gereğine işaret edilmiştir.

Ayrıca, geri kalmış bölgelerdeki yerel sermayenin bu bölgelerdeki kaynak ve olanaklar değerlendirilerek, bölge kalkınmasında aktif rol oynayabilmesini sağlayacak önlemlerin alınması istenmiştir.

Yine Dördüncü Planda;

- Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikaları çerçevesinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine ilişkin sorunların bir bölgesel gelişme anlayışı çerçevesinde ele alınmasının bir itici güç olacağı,
- Bu çerçevede özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tarımsal faaliyetlerde toplumsal yararın istenilen ölçekte sağlanması ve toplumsal yapıda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi için, insan-toprak ilişkisinin düzenlenmesi amacıyla, kamu arazisinin kullanımına ilişkin yasalarda değişiklik yapılması,
- Hayvancılığın geliştirilmesi ve bunun bölgede bir itici güç olmasını temin amacıyla, Doğu Anadolu bölgesinde hayvancılığı, ilgili sanayilerle birlikte düşünülen geniş kapsamlı bir proje çalışmasının Planın ilk yılı içinde bitirilmesi,
- Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birbirleri ve ülkenin öteki bölgeleriyle bütünleşme düzeylerini artırmak için, bölgesel merkezler arası ulaşım zamanını azaltıcı bir ulaşım ağının oluşturulması ve mevcut yol bağlantılarının iyileştirilmesi gereği,
- Aşağı Fırat Projesinin Güneydoğu Anadolu bölgesi için çok amaçlı bir gelişme projesi olarak geliştirilip hızlandırılması,
- Kamu üretken yatırımlardan geri kalmış yörelere düşen payın normalden yüzde 10 daha yüksek tutulması,
- Sanayinin Kalkınmada Öncelikli Yörelere götürülmesine ağırlık verilmesi ve geri kalmış yörelerde zorunlu görülen bazı yatırımların yapılması,
- Özel girişimin kuruluş ve işletme aşamasındaki sorunlarının çözümü için Kalkınmada Öncelikli Yörelere Destekleme Fonu kullanılması ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki maden potansiyelinin daha etkin şekilde değerlendirilmesini teminen gerekli çalışmaların yapılması,
- Planda yer alan politika tedbirleri ve hedefler arasındadır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkili kullanımını teminen bölgesel gelişme planları yapılması, bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve sorun

alanlarını belirleyici envanter çalışmaları yardımıyla çeşitli sektörler için uygun gelişme alanlarının belirlenmesi ve bu alanların oluşturularak Bölge Gelişme Şemalarında belirtilmesi, idari sınırlamalara tabi olmayan bölge tanımlamalarının yapılması Beşinci Planın önemli öngörülerinde yer almaktadır.

Beşinci Planda ayrıca, bölgesel gelişme farklılıkları dikkate alınarak, sınıai gelişme potansiyeli olan bölgeler için farklı teşvik tedbirlerinin geliştirilmesi, şehirleşme odaklarının belirlenmesinde, tarıma uygun alanlarda sanayi tesislerinin kurulmamasına özen gösterilmesi, az gelişmiş bölgelerde kurulacak sanayi işletmelerine ucuz işletme kredisi sağlanması ve bu kredilere vergi-resim-harç istisnası getirilmesi gibi hususlara yer verilmektedir.

Beşinci Planda Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası çerçevesinde aşağıdaki hususlara özen gösterilmesi hedeflenmiştir:

- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması ve bu bölgelerle diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılarak, zamanla ortadan kaldırılması temel hedefinden hareketle, bu bölgelerde yapılacak sanayi yatırımların alt yapı yatırımlarıyla birlikte planlanacağı ve bu amaçla özel bir fon oluşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu yörelerde büyük ölçekli yatırımların yanısıra küçük ölçekli yatırımlara da destek sağlanacaktır.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulması teşvik edilecektir.
- Bu yörelerdeki kamu yatırım projelerinde istihdam edilecek personel için lojman temini ve ücret farklılaştırılması gibi imkanlarla eleman teminindeki darboğazların giderilmesi sağlanacaktır.
- Çok ortaklı işçi şirketlerine İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ile beraber Kalkınmada Öncelikli Yörelere için teşkil olunan fondan devlet desteği sağlanacak, teşvik tedbirleri sektörler ve öncelikli il grupları bazında farklılaştırılarak, her türlü yatırım için ihtiyaç duyulan enerji ve alt yapının devletçe zamanında gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

Altıncı Planda bölgesel gelişmeyle birlikte şehirleşme, metropolleşme ve sanayileşmeye ilişkin sorunların giderilmesi amacıyla yatırımların nüfus çekici değil, mevcut nüfusun ihtiyaçlarını karşılayıcı mahiyette planlanması amaçlanmıştır.

Bu planda GAP Master Planı çerçevesinde;

- Güneydoğu Anadolu Projesi'ne ilgili kamu kuruluşlarının gerekli katkı ve desteği sağlanması, muhtemel gelişme eğilimleri ile doğal kaynaklar dikkate alınarak, yerleşme planlaması çalışmaları yapılması,
- Bölgedeki turizm, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması için bir plan

hazırlanması,

- GAP kapsamındaki büyük projeler için bir çevresel etki değerlendirmesi çalışması yapılması,
- Yerleşmelerin kademelenmesinde dengeye ulaşılması için (kaynak demografik hareketler ve yatırımlar açısından) metropoliten bölgeler, metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler ve az gelişmiş bölgelerin merkezi niteliğindeki şehirler için gelişme planları hazırlanması ve bu çerçevede gereken teknik ve hukuki düzenlemelerin yapılması,
- Bölge gelişme çalışmaları için Türkiye Genel Yerleşme Deseni'nin hazırlanması ve verilerin güncelleştirilmesi,
- Çevre düzeni planlarının (ön havzalarının ve çevresindeki arazi kullanımının tesbiti için) belirlenecek havzalar bazında öncelikli olarak gerçekleştirilmesi

gibi öngörüler yer almaktadır.

Daha önceki planlama dönemlerinde yer alan hedeflerin yanısıra, bu dönemde Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki kamu kaynaklarının tahsisi ve teşvik tedbirleri açısından yerleşme merkezlerinin kademeli yapısı dikkate alınarak, bölge merkezlerinin ekonomik ve sosyal cazibe merkezleri haline getirilmesi de amaçlanmıştır.

Ayrıca;

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yarım kalmış tesislerin darboğazları giderilerek verimli bir şekilde işletmelerinin sağlanması,
- Bu bölgelerde komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı işletmelerin teşvik edilmesi,
- Bölgedeki üniversitelerin yöre kalkınmasına katkısını artırmak üzere desteklenmesi,
- Bu bölgedeki insangücü planlamasında nüfus hareketleri ve yerleşim düzeninin dikkate alınması,

gibi tedbirler de Altıncı Planın öngörülerinde yer almaktadır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirler en geniş şekliyle Yedinci Plana yansımıştır.

Bölgesel gelişme politikalarının ulusal bütünlük içerisinde oluşturulmasının önemi vurgulanarak, daha önceki planlarda yer alan hususların yanısıra;

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için bir onarım projesi hazırlanması ve bu kapsamda istihdam sorununun çözümünde başta gelen konut ve hayvancılık sektörlerinde hızla gerçekleştirilebilir projeler hazırlanması,

- Sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma anlayışı içinde kalkınma planlarıyla uyumlu bölgesel gelişme projelerinin yapılması,
- Nüfusun hızlı arttığı bölgelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde işsizlik sorunlarının giderilmesi için tarımsal gelişme projeleri hazırlanması,
- Hayvancılık ve sulu tarıma dayalı alanlarda meyve-sebze ve katma değeri yüksek sınıai bitkilerin yetiştirilmesi ve bunları işleyecek tarım ve hayvancılığa dayalı sanayilerin kurulması
- Emek-yoğun projelerin hayata geçirilmesi, endüstriyel faaliyetlere uygun olmayan bölgelerin geliştirilmesinde bölgenin karakteristiklerine göre hayvancılık, tarım, el sanatları gibi faaliyetlerin desteklenmesi,
- Bu bölgelerde gelişmeyi başlatacak nitelikteki yeni iş alanı yaratıcı yatırımların zorunlu hallerde devlet tarafından gerçekleştirilmesi,
- Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak için daha önce işlenmeden bölge dışına gönderilen tarımsal ürünleri bölgede işleyerek katma değer yaratacak tesislerin kurulmasına önem verilmesi,
- GAP bölgesinde kentsel altyapı sorunlarının (özellikle içmesuyu ve kanalizasyon) çözüme kavuşturulması,
- Normal ve ihtisaslaşmış organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi siteleri yapımına önem verilmesi,
- Zonguldak ve Bartın illeri için gerekli altyapı yatırımlarını ortaya koyacak, sektörel ve mekansal gelişme istikametlerini belirleyecek ve yeni istihdam alanları önerecek bir Bölgesel Gelişme Projesi oluşturulması çalışmaları hızla tamamlanarak plan döneminde uygulamaya geçilmesi,
- Ülke genelinde arazi kullanım ve deprem haritaları çıkarılarak bunlardan bölgesel ve fiziki planlama çalışmalarında yararlanılması,
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için hazırlanan Aksiyon Planı kapsamındaki yatırımların sürdürülmesi ve yörenin ivedilik arzeden sorunlarının çözümü için gerektiğinde Acil Destek Programları hazırlanması ve ilin temel yönetim birimi olduğu dikkate alınarak bölge planlama kararları doğrultusunda İl Gelişme Planları hazırlanması,

hususları, bu Planda vurgulanan konular olmuştur.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Mevcut Durum

Kalkınma planları ile getirilen Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikaları ve tedbirlerinin uygulamaya konulması sonucu geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlanmasına rağmen, bölgelerarası dengesizlikler hedeflenen ölçüde

giderilememiştir.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere önemli bir bölümünü oluşturan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da güven ortamının büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen; komşu ülkelerdeki siyasi sorunların bu yörelerdeki pazar ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş olması, bu bölgelerde kişi başına düşen GSYİH’nın düşük seviyelerde bulunması; iç talebin daralmasında, yeni yatırım girişimlerinin azalmasında ve mevcut tesislerin düşük kapasitede çalışmasında etkili olmuştur. Ayrıca, bu yörelerde; yayla ve mera hayvancılığına ilişkin sorunlar, bölge içi göçün devam etmesi ve işsizliğin artma eğilimine girmiş olması, sosyal ve ekonomik gelişmenin önünde duran önemli engeller olarak görülmektedir.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde nitelikli işgücü ve sermaye yetersizliği ile pazarlama güçlükleri, özel girişimcilerin yatırım yapma isteklerini sınırlamaktadır. Aynı nedenlerle, fiilen üretimde olan kamuya ait 187 ve özel kesime ait 3170 sanayi tesisi düşük kapasitede çalışmaktadır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, ülkemizin nispi olarak geri kalmış illerinden oluşan bu yörelerin daha hızlı gelişmesini sağlamak için kamu yatırım ve personel politikaları önem verilmiştir. Bu çerçevede bu yörelerde çalışan kamu personelinin istihdamında farklı ücret uygulamalarına devam edilmektedir.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Teşvik Belgeli Yatırımlar, Devlet Yardımları Kararı çerçevesinde; Gümrük ve Fon Muafiyeti, Katma Değer Vergisi İstisnası ve Yatırım İndirimi gibi teşvik araçlarından yararlandırılmaktadır. Ayrıca, bu yörelerdeki Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) yatırım ve işletme kredisi ile desteklenmektedir.

Kalkınmada Öncelikli Yörelerdeki; tarım, imalat sanayii, turizm ve diğer kamu hizmetleri kapsamına giren projelerin desteklenmesi amacıyla, İl Özel İdareleri ve Belediyelerin gerçekleştirecekleri projelerin desteklenmesine devam edilmektedir.

Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yararılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile ilgili 4325 Sayılı Kanun çerçevesinde, Olağanüstü Hal Bölgesindeki illerin de dahil olduğu 22 ilde uygulanmak üzere; Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası, Çalışanlardan Kesilen Vergilerin Ertelenmesi, İşlemlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası, Sigorta Primi İşveren Paylarının devletçe karşılanması ve Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi gibi ilave teşvik araçları uygulamasına devam edilmektedir.

Türkiye’de hizmet veren 17 serbest bölgenin 5’i, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yer almaktadır.

Türkiye genelinde, 1999 yılı sonu itibariyle tamamlanmış bulunan 43 Organize Sanayi Bölgesinin 13’ü Kalkınmada Öncelikli İllerde bulunmaktadır.

Ülke genelinde, 1999 yılı sonu itibariyle tamamlanmış olan 304 Küçük Sanayi Sitesinde 73 bin civarında işyeri bulunmaktadır. Kalkınmada Öncelikli

Yörelerde bu süre içerisinde tamamlanan 133 Küçük Sanayi Sitesinde bulunan 28048 iş yerinde yaklaşık 168 bin kişi istihdam edilmektedir.

1998-99 öğretim yılı itibariyle Türkiye genelinde 171 Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nun 151'i 53 Devlet Üniversitesinin 13'ü, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yer almaktadır.

1999-2000 öğretim dönemi itibariyle Türkiye genelinde 3153 adet Mesleki ve Teknik lise bulunmaktadır. Bunlardan 1172'si yüzde 37,2 Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bulunmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere toplamı içinde Doğu Anadolu Bölgesinin payı yüzde 26,6, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin payı ise yüzde 15,2 dir.

1998-1999 öğretim döneminde ülke genelinde toplam 53 adet devlet üniversitesi mevcuttur. Bu üniversitelerden 13'ü Kalkınmada Öncelikli Yörelerde bulunmaktadır. Bunlardan 5'i Doğu Anadolu Bölgesinde, 2'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, diğer 6'sı da Kahramanmaraş, Tokat, Niğde, Trabzon, Sivas ve Zonguldak illerinde bulunmaktadır.

Kalkınmada Öncelikli Yörelere bulunmamakla birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Gaziantep Üniversitesi de dahil edildiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Üniversite sayısı 3 olmaktadır.

2000 yılı başı itibariyle Türkiye genelinde 1176 adet hastahane ve bu hastahanelerde 153795 yatak kapasitesi (Milli Savunma Bakanlığı hariç) bulunmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Türkiye'deki hastahaneler toplamı içindeki payı yüzde 36,3, yatak toplamı içindeki payı yüzde 28,2 dir.

Güneydoğu Anadolu'nun, Kalkınmada Öncelikli Yörelere'deki toplam hastahane sayısı içindeki payı yüzde 17,1, yatak içindeki payı yüzde 19,2 dir. Doğu Anadolu'nun hastahane içindeki payı 26,2, yatak içindeki payı yüzde 25,2 dir.

1999 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde 5560 sağlık ocağı ve 818 adet sağlık evi hizmet vermektedir. Türkiye toplamı içinde, Doğu Anadolu'nun sağlık ocağı payı yüzde 10,7, Güneydoğu Anadolu'nun payı yüzde 7,7 dir. Doğu Anadolu'nun sağlık evi payı yüzde 16,9, Güneydoğu Anadolu'nun payı yüzde 9,1 dir.

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kapsamındaki İller

İLLER	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
ADİYAMAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
AFYON					+	+	+	+	+	+	+	+	+	
AĞRI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
AMASYA														
ARTVİN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
BİLECİK						+	+	+	+	+	+	+	+	
BİNGÖL	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BİTLİS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BURDUR					+	+	+	+	+	+	+	+	+	
BOLU						+	+	+	+	+	+	+	+	
ÇANAĞKALE						+	+	+	+	+	+	+	+	
ÇANKIRI					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ÇORUM					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri

Tablo 1’in devamı

İLLER	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
DENİZLİ						+	+	+	+	+	+	+		
DİYARBAKIR	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
EDİRNE		+	+	+	+									
ELAZIĞ	+	+	+	+	+						+	+	+	+
ERZİNCAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ERZURUM	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
GAZİANTEP	+	+	+	+	+						+	+	+	
GİRESUN					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
GÜMÜŞHANE	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
HAKKARİ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KARS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KASTAMONU					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KIRKLARELİ										+	+	+	+	
KIRŞEHİR						+	+	+	+	+	+	+	+	
MALATYA	+	+	+	+	+						+	+	+	+
K.MARAŞ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MARDİN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MUŞ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
NEVŞEHİR												+	+	
NİĞDE					+	+	+	+	+	+	+	+	+	
ORDU					+	+	+	+	+	+	+	+	+	
SİİRT	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
SİNOP					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
SİVAS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
TOKAT						+	+	+	+	+	+	+	+	
TUNCELİ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ŞANLIURFA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
UŞAK						+	+	+	+	+	+	+	+	
VAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
YOZGAT					+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ZONGULDAK														
BAYBURT														
BATMAN														
ŞIRNAK														
BARTIN														
ARDAHAN														
İĞDIR														
KARABÜK														
KİLİS														
AKSARAY														
GİRESUN														
KARAMAN														
KIRIKKALE														
OSMANIYE														
RİZE														
SAMSUN														
TRABZON														
TOPLAM	22	23	23	23	33	36	36	36	36	37	40	41	40	25

Tablo 1:Yıllar İtibariyle Kalkınmada Öncelikli Yörler Kapsamındaki İller (Devam)

İLLER / YILLAR	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ADIYAMAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
AFYON												
AĞRI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
AMASYA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ARTVIN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BİLECİK												
BİNGÖL	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BİTLİS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BURDUR												
BOLU												
ÇANAKKALE								+	+	+	+	+

Tablo 1'in devamı

İLLER / YILLAR	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ÇANKIRI	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ÇORUM	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
DENİZLİ												
DİYARBAKIR	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
EDİRNE												
ELAZIĞ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ERZİNCAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ERZURUM	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
GAZİANTEP												
GİRESUN											+	+
GÜMÜŞHANE	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
HAKKARİ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KARS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KASTAMONU	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
KIRKLARELİ												
KİRŞEHİR												
MALATYA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
K.MARAŞ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MARDİN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MUŞ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
NEVŞEHİR											+	+
NİĞDE											+	+
ORDU												
SİİRT	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
SİNOP	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
SİVAS	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
TOKAT	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
TUNCELİ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ŞANLIURFA	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
UŞAK												
VAN	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
YOZGAT	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ZONGULDAK		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BAYBURT		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BATMAN		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ŞIRNAK		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
BARTIN			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ARDAHAN				+	+	+	+	+	+	+	+	+
İĞDIR				+	+	+	+	+	+	+	+	+
KARABÜK								+	+	+	+	+
KİLİS									+	+	+	+
AKSARAY										+	+	+
GİRESUN										+	+	+
KARAMAN										+	+	+
KIRIKKALE										+	+	+
OSMANİYE										+	+	+
RİZE										+	+	+
SAMSUN										+	+	+
TRABZON										+	+	+
TOPLAM	28	32	33	35	35	35	35	37	38	50	50	50

Not: Çanakkale, 1973 ile 1980 döneminde il olarak, 1996 yılından itibaren de Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamına alınmıştır.

7.2.8. 13.10.1998 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Birinci Derecede KÖY Kapsamındaki İller (50 İl)

1. Adıyaman	26. Kars
2. Ağrı	27. Kastamonu
3. Aksaray	28. Kırıkkale
4. Amasya	29. Kırşehir
5. Ardahan	30. Kilis
6. Artvin	31. Malatya
7. Bartın	32. Mardin
8. Batman	33. Muş
9. Bayburt	34. Nevşehir
10. Bingöl	35. Niğde
11. Bitlis	36. Ordu
12. Çanakkale (Bozcaada-Gökçeada)	37. Osmaniye
13. Çankırı	38. Rize
14. Çorum	39. Samsun
15. Diyarbakır	40. Siirt
16. Elazığ	41. Sinop
17. Erzincan	42. Sivas
18. Erzurum	43. Şanlıurfa
19. Giresun	44. Şırnak
20. Gümüşhane	45. Tokat
21. Hakkari	46. Trabzon
22. Iğdır	47. Tunceli
23. Kahramanmaraş	48. Van
24. Karabük	49. Yozgat
25. Karaman	50. Zonguldak

BÖLGESEL GELİŞME PROJELERİ

Ülke bütününde yeralan her bölgenin farklı imkanlara, özelliklere ve sorunlara sahip olması, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı yeni bir planlama yaklaşımını zaruri kılmaktadır.

Bölgesel gelişme çalışmaları, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflerine ulaşmak bakımından VII. Plan döneminde üzerinde önemle durulan konular olmuştur.

Bu amaçla, uygulanmakta olan GAP ve uygulamaya konulan Zonguldak-

Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesinden sonra, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP) çalışmaları başlatılmış ve son aşamaya gelmiştir.

Diğer bölge planı çalışmalarının hazırlıkları yapılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Kilis illerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Güneyde Suriye, güneydoğuda ise Irak'la sınırı bulunan bu Bölge'nin yüzölçümü 75.561 km² olup, nüfusu 6.128.973 'dür. Ülke topraklarının yüzde 9,69'u, nüfusun da yüzde 9,75'u bu bölgede bulunmaktadır. Ülke genelinde ve Bölgede km² başına 81 kişi düşmektedir.

Türkiye'deki 8,5 milyon hektar sulanabilir arazinin yüzde 20'si Aşağı Fırat ve Dicle havzalarındaki geniş ovalardan oluşan GAP Bölgesinde bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi; Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanısıra, kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içeren, sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni değil, tüm ülkeyi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir bölgesel kalkınma projesidir.

Toplam yatırım tutarı 32 milyar dolar olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ne bugüne kadar 14 milyar dolar tutarında bir harcama yapılmıştır. Yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 44'dür. Bu harcamanın büyük bir bölümü ulusal kaynaklardan karşılanmıştır.

GAP Kapsamında Yeralan Projeler

GAP kapsamında enerji ve sulama amaçlı 13 adet büyük proje ile Fırat Nehri ve kolları üzerinde 14 baraj, 11 HES; Dicle Nehri ve kolları üzerinde 8 baraj, 8 HES olmak üzere toplam 22 baraj ve 19 HES'nin yapımı planlanmıştır. Ayrıca sulama amaçlı 4 adet baraj ile enerji amaçlı 1 adet HES ve 12 adet depolamasız sulamadan oluşan münferit projeler ve hizmetler sektöründe yer alan içme ve kullanma suyu teminine yönelik olarak geliştirilen projeler GAP kapsamında yer almaktadır. Bu projeler aşağıda sıralanmıştır.

I. Fırat Havzası Projeleri

1. Karakaya Projesi

a. Karakaya Barajı ve HES

2. Aşağı Fırat projesi

a. Atatürk Barajı ve HES

b. Şanlıurfa HES

c. Şanlıurfa Tüneli ve Sulaması

-Şanlıurfa – Harran Sulaması

-Mardin – Ceylanpınar Cazibe Sulaması

-Mardin – Ceylanpınar Pompaj Sulaması

d. Siverek – Hilvan Pompaj Sulaması

e. Bozova Pompaj Sulaması

3. Sınır Fırat Projesi

a. Birecik Barajı ve HES

b. Karkamış Barajı ve HES

4. Suruç - Yaylak Projesi

a. Yaylak Ova Sulaması

b. Suruç Ova Sulaması

5. Adıyaman - Kahta Projesi

a. Çamgazi Barajı ve Sulaması

b. Gömikan Barajı ve Sulaması

c. Koçali HES ve Sulaması

d. Sırımtaş Barajı ve HES

e. Fatopaşa HES

f. Büyükçay Barajı HES ve Sulaması

g. Kahta Barajı ve HES

h. Atatürk barajı Gölünden Pompaj Sulaması

6. Adıyaman – Göksu – Araban Projesi

Çataltepe Barajı ve Gölbaşı, Abbasiye, Araban, Besni, Keysun, Kızılin, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulamaları
Erkenek HES

7. Gaziantep Projesi

a. Hancağz Barajı ve Sulaması

b. Kayacık Barajı ve Sulaması

c. Kemlin Barajı ve Sulaması

d. Belkıs – Nizip Pompaj Sulaması

e. Birecik Baraj Gölü Pompaj Sulaması

II. Dicle Havzası Projeleri

1. Dicle – Kralkızı Projesi

a. Kralkızı Barajı ve HES

b. Dicle Barajı ve HES

c. Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması

d. Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması

2. Batman Projesi

a. Batman Barajı ve HES

b. Batman Sol Sahil Sulaması

c. Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması

3. Batman – Silvan Projesi

a. Silvan Barajı ve HES

b. Kayser Barajı ve HES

c. Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması

d. Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması

4. Garzan Projesi

a. Garzan Barajı ve HES

b. Garzan Sulaması

5. Ilısu Projesi

a. Ilısu Barajı ve HES

6. Cizre Projesi

a. Cizre Barajı ve HES

b. Nusaybin – Cizre – İdil Sulaması

c. Silopi Ovası Sulaması

III. Münferit Projeler

1. Fırat Havzası

a. Nusaybin Sulaması

b. Çağçağ HES

c. Akçakale YAS Sulaması

d. Ceylanpınar YAS Sulaması

e. Hacıhıdır Projesi

f. Dumluca Projesi

g. Suruç YAS Projesi

h. Besni Baraj ve Sulaması

2. Dicle Havzası

a. Devegeçidi Projesi

b. Silvan I. Ve II.Kısım Sulaması

c. Nerdüş Sulaması

d. Çınar – Göksu Projesi

e. Garzan – Kozluk Sulaması

GAP kapsamında bugüne kadar sulama ve enerji amaçlı 3 adet baraj, 4 adet hidroelektrik santrali (Atatürk Barajı ve HES, Karakaya Barajı ve HES, Kralkızı Barajı ve HES, Çağ Çağ HES), sulama amaçlı 8 adet baraj (Hancağız, Derik-Dumluca, Hacıhıdır, Devegeçidi, Çınar-Göksu, Garzan-Kozluk, Çamgazi, ve Kayacık Barajı) ile 7 adet sulama projesi (Silvan I.ve II.Kısım, Silopi-Nerdüş, Akçakale YAS, Ceylanpınar YAS, Ş.Urfa Ovası, Nusaybin, Suruç YAS) tamamlanmıştır. Yatırım Programında yer alan ve GAP'ın başlıca projeleri olan sulama, enerji ve içmesuyu projelerinin toplam yatırım tutarı 7,1 katrilyon liradır. Bu projelere 1999 yılı sonu itibariyle 3,1 katrilyon lira harcanmış olup, 2000 yılında 139,5 trilyon lira ödenek tahsis edilmiştir.

Sulama Projeleri

GAP'ın sulama projelerinin uygulama programında öngörüldüğü şekilde tamamlanması ile, Fırat Havzasından 1.134 bin hektar ve Dicle Havzasından 628 bin hektar olmak üzere toplam 1.762 bin hektarı büyük projelerden, geri kalanı münferit projelerden olmak üzere toplam 1.8 milyon hektar alan sulu tarıma açılacaktır. Planlanan sulama alanı Türkiye genelindeki ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın yüzde 19'udur.

Bugüne kadar Fırat Havzasında yeralan sulama potansiyelinin yüzde 6'sı, Dicle Havza potansiyelinin yüzde 4'ü işletmededir. Fırat Havza potansiyelinin yüzde 49'u, Dicle Havza potansiyelinin yüzde 27'si Yatırım Programında

yer almaktadır. Yatırım Programında yer alan Fırat Havzasındaki projeler tamamlandığında 215.880 hektar alan, Dicle Havzasındaki projeler tamamlandığında ise 167.512 hektar alan sulanacaktır.

GAP sulama projelerinin yatırım tutarı 8,6 milyar dolar olup, 2000 yılı sonuna kadar tahmini olarak toplam 1,5 milyar dolar harcama yapılmış olacaktır.

GAP kapsamında bugün için sulanabilen toplam alan ise 185.885 hektarı Fırat Havzasında, 26.312 hektar alan da Dicle Havzasında olmak üzere toplam 212.197 hektardır. Hedeflenen sulama alanının ancak yüzde 12'sinde sulama gerçekleştirilmiştir. Sulama projelerinin yüzde 9'u inşa halinde olup, yüzde 22'si ihale programında, yüzde 21'inin de projesi hazırdır. Diğer projeler ise yüzde 36 civarındadır.

Çamgazi Barajının 24 Temmuz 1999 tarihinde geçici kabulü yapılmıştır. Kayacak Barajı da tamamlanmış olup, henüz geçici kabul aşamasındadır.

2000 Yılı Yatırım Programında bulunan GAP sulama projelerinin (14 adet) toplam yatırım tutarı 3,1 katrilyon lira olup, 1999 yılı sonu itibarıyla 815 trilyon lira harcanmıştır. Bu projelere 2000 yılı için 40,7 trilyon lira ödenek tahsis edilmiştir.

Sulama projeleri uygulamaya geçtikçe özellikle pamuk ekilen alanlar hızla artmaktadır. 1985 yılında 84.950 hektar alanda 160.602 ton, 1998 yılında ise 307.164 hektar alanda 946.912 ton pamuk üretilmiştir.

Enerji Projeleri

GAP'ın enerji projelerinin uygulama programında öngörüldüğü şekilde tamamlanması ile Fırat Havzasında 5.318 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 20.140 GWh/yıl ve Dicle Havzasından 2.172 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 7.244 GWh/yıl olmak üzere toplam 7.490 MW kurulu güç kapasitesiyle yılda ortalama 27.384 GWh/yıl enerji üretilecektir. Bu da Türkiye'nin ekonomik olarak gerçekleştirilebilir elektrik enerjisi potansiyelinin yüzde 22'sini oluşturmaktadır.

GAP'ın enerji projelerinin yüzde 61,6'ı işletmede, yüzde 12'sinin yatırımı sürmekte, yüzde 19,3'ünün projesi hazır ve yüzde 7,1'i ise planlama aşamasındadır. Bu projelerin toplam yatırım tutarı 11,4 milyar dolar olup, 2000 yılı sonu itibarıyla kümülatif olarak 6 milyar doları aşan bir harcama yapılmış olacaktır.

Tamamlanan Atatürk, Karakaya, Kralkızı ve Karkamış Barajları hidroelektrik santrallerinden 15 Ocak 2000 tarihi itibarıyla toplam 161.194 milyon kwh enerji elde edilmiştir.

Kralkızı Barajında Kasım 1999'dan itibaren üretime başlanmış olup 15 Ocak 2000 tarihi itibarıyla toplam 36.563.000 kwh enerji üretilmiştir.

Karkamış Barajında 15.10.1999 tarihinde su tutulmaya, 15 Aralık 1999 tarihinde de ticari elektrik enerjisi üretimine başlanmış ve 15 Ocak 2000 tarihi

itibariyle toplam 33.845.000 kwh enerji üretilmiştir.

Yap-İşlet-Devret Modeli ile gerçekleştirilmekte olan Birecik Barajında da 2 Kasım 1999 tarihinde su tutulmasına başlanmıştır. İnşaat ve proje işlerinin yüzde 95'i tamamlanmıştır. Baraj işletmeye açıldığında yılda 2,5 milyar kwh elektrik üretimi ile 92.700 hektar tarım arazisinin sulanması sağlanacaktır.

2000 Yılı Yatırım Programındaki GAP enerji projelerinin toplam yatırım tutarı 3,7 katrilyon liradır. 1999 yılı sonu itibariyle bu projelere 2,26 katrilyon lira harcanmış olup, 2000 yılında 75,3 trilyon lira (45 trilyon lirası Kamu Ortaklığı Fonu'ndan) ödenek tahsis edilmiştir.

İçmesuyu Projeleri

Fırat ve Dicle Havzasında bulunan yerleşim merkezlerinin içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçları için yılda toplam 1,6 milyar metreküp suya ihtiyaç bulunmaktadır.

GAP Bölgesi kırsal kesiminin yıllık içmesuyu ihtiyacı Dicle Nehrinden 2000 yılında 1,8 bin lt/sn.ye, 2020 yılında da 3,5 bin lt/sn.ye, Fırat Nehrinden ise 2000 yılında 0,8 bin lt/sn.ye, 2020 yılında da 1,6 bin lt/sn.ye ulaşması beklenmektedir.

Devlet Su İşleri Gn.Md.lüğü tarafından yürütülmekte olan Gaziantep Acil İçmesuyu Projesi 94.6 hm³/yıl, Diyarbakır İçmesuyu Projesi 158.6 hm³/yıl, Şanlıurfa İçmesuyu Projesi 207.8 hm³/yıl ve Kilis İçmesuyu Projesi 11.1 hm³/yıl olmak üzere toplam 472.1 hm³/yıl içmesuyu sağlanacaktır.

Gaziantep İçmesuyu Projesi kapsamında şehre iki ayrı kaynaktan su verilecektir. Birinci proje ile Mizmilli yeraltısu kaynağından alınan su isale edilecektir. İkinci proje ile Çataltepe regülatöründen alınan su Kartalkaya Barajına ilave su olarak getirilecektir.

Şanlıurfa İçmesuyu projesi ile, Atatürk Barajının Şanlıurfa Tünelleri çıkışından alınacak su şehre iletilecektir.

Diyarbakır İçmesuyu projesi ile, Devegeçidi Barajındaki kirlenmenin tespit edilmesinden sonra, kaynak olarak seçilen Dicle barajından alınacak su şehre iletilecektir.

2000 Yılı Yatırım Programında GAP İçmesuyu projelerinin (4 adet) toplam yatırım tutarı 250,7 trilyon liradır. Bu projelere, 1999 yılı sonu itibariyle 79,1 trilyon lira harcama yapılmış olup, 2000 yılında 23,5 trilyon lira ödenek tahsis edilmiştir.

Gelişmeler

GAP Master Planında, 1987 - 2005 yılları arasında bölgenin GSYİH'nın yıllık ortalama yüzde 6,8 hızında bir gelişme göstermesi hedeflenmiştir. 1987-1998 döneminde gerçekleşen yıllık ortalama büyüme hızı ise yüzde 4,4'tür.

Kişi başına GSYIH'nın, 1987 - 2005 döneminde yıllık ortalama yüzde 3,7 oranında bir büyüme göstermesi hedeflenmiş, ancak, 1987 - 1998 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 1,4 olmuştur.

1987 -1998 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı Türkiye genelinde sanayide yüzde 4,6, tarımda yüzde 1,6 iken, GAP Bölgesinde sanayide yüzde 4,2, tarımda da yüzde 4,6 olmuştur. Bölgenin tarım sektöründeki büyüme hızı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.

GAP Bölgesi'nin sosyal yapısına ve sorunlarına çözüm amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır.

Sosyal Eylem Planı çerçevesinde; GAP Bölgesi'nde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) ile kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur.

GAP'ın 2010 yılına kadar tamamlanabilmesi için, GAP 2010 Entegre Planı ve Uygulama Programı çerçevesinde, GAP Master Planı'nın revizyon ve güncelleştirme çalışması başlatılmıştır. Bu çalışma ile Bölge'nin değişen demografik, toplumsal, çevresel ve ekonomik koşulları dikkate alınarak GAP Master Plan'ı revize edilerek güncelleştirilecektir. GAP-2010 Entegre Plan'ında, proje bölgesinde bugüne kadar gerçekleştirilenlerin kapsamlı bir değerlendirilmesi yapılarak, 2010 yılı perspektifi için öngörülen yeni hedef ve stratejiler ortaya konulacaktır.

GAP PROJELERİNİN SON DURUMU

İli	Projenin Adı	Amacı	Açıklama
Gaziantep	Hancağız Barajı	Sulama	Bitti
Mardin	Derik - Dumluca Barajı	Sulama	Bitti
Şanlıurfa	Hacıhıdır Barajı	Sulama	Bitti
Diyarbakır	Devegeçidi Barajı	Sulama	Bitti
Diyarbakır	Silvan I.ve II.Kısım Sulaması	Sulama	Bitti
Şırnak	Silopi - Nerdüş Sulaması	Sulama	Bitti
Şanlıurfa	Akçakale YAS Sulaması	Sulama	Bitti
Şanlıurfa	Ceylanpınar YAS Sulaması	Sulama	Bitti
Şanlıurfa	Ş.Urfa-Harran Ovası Sulamaları	Sulama	Bitti (Kısmen)
Mardin	Nusaybin Sulaması	Sulama	Bitti
Diyarbakır	Çınar - Göksu Barajı	Sulama	Bitti
Batman	Garzan - Kozluk Barajı	Sulama	Bitti
Şanlıurfa	Suruç YAS Sulaması	Sulama	Bitti
Adıyaman	Çamgazi Barajı	Sulama	Bitti

Tablo'nun devamı

İli	Projenin Adı	Amacı	Açıklama
Mardin	Çağ Çağ HES	Enerji	Bitti
Diyarbakır	Kralkızı - Dicle Barajı ve HES	Sulama + Enerji	Bitti
Diyarbakır	Karakaya Barajı ve HES	Sulama + Enerji	Bitti
Batman +Diyarbakır	Batman II. Merhale	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Şırnak	Türkiye - Suriye Sınırı Fiziki Güvenlik Sisteminin Dicle Nehri Kıyı Oyulmalarından Korunması	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	Şanlıurfa Taşkın	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Gaziantep	Kayacık Barajı	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Gaziantep	Belkıs - Nizip Pompaj Sulaması	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Mardin	Nusaybin Yenileme	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa, Mardin	Aşağı Fırat II.Merhale	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Adıyaman	Samsat Pompaj Sulaması	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Kilis	Seve Barajı	Sulama	İnşaatı devam ediyor.
Batman +Diyarbakır	Batman I. Merhale	Enerji	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	Karkamış Barajı ve HES	Enerji	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	Birecik Barajı ve HES	Sulama + Enerji	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	Aşağı Fırat I.Merhale		
Şanlıurfa	- Atatürk Barajı ve HES (*)	Sulama + Enerji	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	- Ş.Urfa Tüneli (**)	Sulama + Enerji	İnşaatı devam ediyor.
Şanlıurfa	Yaylak Sulaması	Sulama	İhale aşamasında
Şırnak	Cizre Barajı ve HES	Sulama + Enerji	İhale aşamasında
Mardin	İlisu Barajı ve HES	Sulama + Enerji	İhale aşamasında

(*) Atatürk Barajı ve HES. Aralık 1993'de tüm üniteleriyle devreye girmiştir.

(**) Kasım 1994'de devreye giren T1 Tünelinden 15 Temmuz 1998 tarihi itibarıyla sulama suyu olarak 105 m³/Sn su bırakılmaktadır. T2 Tüneli çalışmaları devam etmektedir.

Zonguldak – Bartın – Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı; bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve gelişme imkanlarının belirlenmesi amacıyla, bölgesel planlama

faaliyetlerine paralel olarak, ilgili idarelerce, fiziksel planlama çalışmalarının yapılmasını öngörmüştür.

Diğer yandan bölgede, Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun küçültmesi ve Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri'nin özelleştirilmesi ile meydana gelecek ekonomik ve sosyal sonuçların analiz edilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Devlet Planlama Teşkilatı'nca Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmasından sonra, çok sektörlü ve kamu-özel kesim işbirliğine dayalı olarak, Bölgesel Gelişme Proje çalışması anlayışı içerisinde “Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi” uluslararası ihale ile gerçekleştirilmiştir.

Projenin Amacı

Proje çalışmasının başlıca amaçları;

- Bölgede yer alan sanayi ve madencilik kuruluşlarından TTK'nun küçültülmesi ve Karabük Demir Çelik işletmesinin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonuçları analiz etmek,
- Özel sektörün yeni yatırım alanlarında faaliyet göstermelerinin sağlanması amacıyla yeni yatırım alternatiflerini belirlemek,
- Orta ve uzun dönemde uygulanabilir Bölgesel Gelişme Planı hazırlamak,
- Bölgede yapılabilecek yatırımların tanımlanmasını sağlamak

olarak özetlenebilir.

Bölgeye İlişkin Mevcut Durum Analizi

Toplam 9.695 km²'lik alanı içine alan bölgede 3 il, 13 ilçe ve 884 köy bulunmaktadır.

Zonguldak-Bartın-Karabük illerini kapsayan bölge, hızlı bir değişim sürecine girmiştir.

Bölge, Türkiye'de en yoğun nüfusa sahip yörelerden birisidir. (Toplam nüfus: 1.103.345 kişi, Türkiye nüfusunun %2'si ve km²'ye 114 kişi)

Bölge, kırsal alanlardan kentsel alanlara hızlı bir göç ile karşı karşıyadır. Bölge ayrıca, net göç veren konumdadır. (Net göç oranı - %1,7)

Bölge, tarım yanında, ekonomik ve sosyal yapı olarak (istihdam dahil) demir-çelik ve kömür sanayilerinin etkisi altındadır.

ERDEMİR başarılı bir işletme olup, özelleştirilme sürecindedir. KARDEMİR ise özelleştirilmiş ve kara geçmiştir. TTK'nde aşırı istihdam ve yetersiz üretim devam etmektedir.

Arazi kullanımı topoğrafik şartlara bağlı olup, bölgenin %51'i ormanlarla kaplıdır. Ormanların %71'i verimlidir.

Bölgenin sahil kesiminde dağınık olarak bulunan köy ve mezralar kırsal yerleşimin önemli özelliklerini taşımaktadır. Nüfus, göç nedeniyle azalmasına

rağmen, kırsal yerleşimlerde yaşayanların bir bölümü emeklilik sonrasında tarım sektöründe çalışmaktadır.

Yerel yönetimler (belediyeler) konut ve ekonomik faaliyetlerin yerleşimi için kentsel planlamayı organize etme ve yönetmede; yasal, personel ve mali olanaklardan yoksun durumdadır.

Bölge homojen bir yapıya sahip değildir.

Zonguldak-Bartın Karabük bölgesi, geçmişte eskiye dayanan kömür madenciliği ile modern demir-çelik üretim sanayilerinin oluşturduğu ağır sanayie sahiptir. Üç KİT işletmesi ve bağlı şirketleri, bölgede 38.000'den fazla istihdam sağlamaktadırlar.

İmalat sanayiinde, metal sanayi ürünleri iş kollarında faaliyet gösteren 440 işletmede, 18.500 kişi istihdam edilmektedir.

Büyük işletmeler yanında, Bartın, Karabük, Çaycuma ve Ereğli'de kurulan OSB yatırımları ile küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) güçlendirilmişlerdir. Son yıllarda giyim sanayii ve yapı malzemeleri sektörlerinde önemli gelişmeler gözlenmiştir.

Tarım sektörü (ormancılık ve balıkçılık dahil) nüfusun %61'ini istihdam etmektedir.

Sanayi sektöründen farklı olarak tarım, tüm bölgede yapılmaktadır. Ancak, bölge tarımı, verimlilik ve pazarlama konularında Türkiye'nin diğer tarımsal üretim yapılan bölgelerinin gerisindedir.

Hayvancılık, tarım arazilerinin sınırlı oluşu nedeniyle önemli bir potansiyeldir.

Bölge, tamamlanmış bir ulaşım altyapısına sahiptir.

Bölge, önemli bir doğal çevreye sahiptir. Doğal yapı (sanayi kentleri hariç) şimdiye kadar tüm kötü etmenlerden korunmuştur.

Doğal çevreyle yerleşim alanları arasında büyük bir tezat vardır. Doğal çevre ekolojik olarak zengin ve geniş iken, kentsel yerleşim birimlerinde fabrikaların atıkları, hava ve suyu AB standartlarının üstünde kirletmektedir. (Filyos ve Bartın ırmakları sanayi ve evsel atıklar ile kirletilmiş durumdadır.)

Gelişme Potansiyelleri

İyi Derecedeki Potansiyeller

Kuzeybatı Anadolu bölgesinde dengeli gelişme merkezi için alternatif konumdadır.

Karadeniz Ülkeleri ile (Rusya, Ukrayna, Romanya, Ermenistan, Gürcistan) deniz ticaretini geliştirme potansiyeline sahiptir.

Ereğli dışında Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöre olması nedeniyle yatırım teşviklerinden azami şekilde yararlanmaktadır.

Büyük Ölçekli Sanayi: Yerel girişimcileri, küçük ve orta boy işletmelere doğru destekleme olanağına sahiptir.

KOBİ'ler: Hizmetlerin ve destek faaliyetlerinin iyileştirilmesi ile, gelişme potansiyeline sahiptir. Bölgede süt, kereste vb. üretiminin artmasına bağlı olarak gıda ve imalat sanayileri gelişmeye açıktır.

Ormancılık: Doğrudan ve dolaylı orman ürünlerinde miktar ve kalite artışı sağlanabilecek durumdadır. Kırsal yerleşimlerde yaşayanların gelirlerinde ve ağaç işleme sanayiinde etkiler beklenmektedir.

Eğitim: Karaelmas Üniversitesi ülkenin ihtiyaç duyduğu çevre mühendisliği ve bilgisayar bilimleri gibi özel alanlarda geliştirilebilme olanağına sahiptir. Üniversite bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir işlev üstlenebilir.

Bitkisel Üretim ve Hayvancılık: Hayvancılığın ve küçük arazilerde seracılığın yoğunlaştırılarak geliştirilmesi imkanları mevcuttur. Parsel büyüklüklerinin artırılması için arazi toplulaştırılması gerekmektedir.

Ulaşım: Proje alanında 600 km'lik karayolu mevcuttur. İstanbul'a iyi bir karayolu bağlantısı, Ereğli ve diğer limanlardaki Karadeniz trafiğini geliştirme imkanı mevcuttur. Zonguldak limanının yeniden canlanması için araştırmalar yapılmaktadır. Filyos limanının gerçekleştirilmesi için DLHİ Genel Müdürlüğünce Yap-İşlet-Devret modeli ile ihaleye çıkmış ve KARDEMİR ihaleyi kazanmıştır. Bartın-Çaycuma arasında Saltukova havaalanı, yeni terminal binası yapımı ile iyileştirme kapsamına alınmıştır. Ayrıca, Karabük belediyesi kente yakın bir yerde havaalanı yapımı için proje çalışmalarını başlatmıştır.

Orta Derecedeki Potansiyeller

Yerel Yönetimler: Şehir altyapı hizmetlerinin yönetimi ve geliştirilmesinde daha fazla verimlilik sağlanması gerekmektedir.

Turizm: Safranbolu ve çevresi ile sahil şeritlerinde turizm geliştirilebilir. Yerel gelir artışında yöresel turizm ürünleri gelişmeye müsaittir.

İklim: Bölgenin kıyı kesimlerinin yıl boyunca yağmurlu oluşu, sulama ihtiyacını ortadan kaldırmakla birlikte drenaj gerekli olmaktadır.

Çevre: Doğa turizmi ve kent çevrelerinin geliştirilmesi bölgenin imajını değiştirebilir. Zonguldak'ta çevre mühendisliği eğitimi, uygulama ve hizmet gelişiminde önemli bir potansiyeldir.

Düşük Derecedeki Potansiyeller

Fiziki Şartlar: Kent merkezlerinin farklı fiziki alanlar olması ve farklı yapılaşma nedeniyle yetersiz durumda olan kullanılabilir alanların en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Arazi: Arazilerin kalite ve parsel büyüklüğü itibariyle daha rasyonel kullanımı tarımsal üretimde verimliliği artıracak ve çevreye yarar getirecektir.

Madencilik: Yapi malzemeleri imalatı için girdi olarak kil kullanımına devam edilecektir. Mermer ve dolomit için bölgesel olarak fazla bir potansiyel bulunmamaktadır.

Balıkçılık: Deniz balıkçılığında potansiyel oldukça düşüktür. Ancak, gelecekte tatlı su havzalarında balık üretme çiftlikleri kurulması imkan dahilindedir.

Bölgenin Darboğazları

- Kömür dışında önemli yeraltı doğal kaynağı yoktur.
- Kömür rezervleri işletme şartlarının zorluğu ve derinlerde olması sebebiyle verimliliği düşüktür.
- Yerel girişimlerle bağlantı azdır.
- Kentlerden ve büyük sanayi yerleşimlerinden kaynaklanan geniş çaplı bir kirlenme mevcuttur.
- Bölge dışına göç olmasına rağmen yüksek yoğunlukta nüfus mevcuttur.
- Kalifiye olmayan işgücü ve düşük teknolojik düzey söz konusudur.
- Yeni sanayi, ticaret ve benzeri faaliyetler için elverişli mekanlar sınırlıdır.
- Zonguldak'ta merkezi geliştirme tasman nedeniyle imkansızdır.

Bölgenin Avantajları

- Coğrafi konum itibariyle Türkiye'nin Kuzey Batı bölgesinde sektörler arası dengeli bir gelişme merkezi kurulabilme imkanı,
- Yatırım teşviklerinden yararlanma (Kalkınmada 1. Derecede Öncelikli Yöre) KOBİ'lerin desteklenmesi ile gelişme potansiyeli,
- Orman ürünlerini artırma imkanı,
- Karaelmas Üniversitesi'nin eğitim konusunda bölgede etkin bir yerinin olması,
- Hayvancılık ve seracılık konusunda geliştirilebilir potansiyel,
- Ulaşım olanaklarının uygunluğu, Ereğli ve diğer limanlarla Karadeniz trafiğini geliştirme olanağı mevcuttur.

Gelişme Stratejileri

- Uzun vadeli kamu desteği verilmesi,
- Sanayi ve KOBİ'lere öncelik,
- Bölgedeki tüm potansiyellerin değerlendirilmesi,
- Bölgenin Türkiye içinde ve dışında tanıtımı,
- Mesleki eğitim ve yetiştirmeye öncelik,

- Bölgesel Gelişme Ajansı vasıtası ile gelişmenin organizasyonu,
- Çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir.

Gelişme Senaryoları

- Yeni iş alanlarında yatırımlara hız verilerek (Girişimciliği) Teşvik Etmek,
- Kırsal göçü sınırlandırmak,
- Madencilik sektörünün küçültülmesini etkili olarak yönetmek,
- Özel Sektörün büyümesini sağlamak,
- Kamu sektörünün katılımını sürdürmek,
- Özel ve kamu kesimlerinin ortak kombinasyonunu gerçekleştirmektir.

Senaryo Kriterleri

- GSYİH’da %5,5’lik büyüme hızıyla 15 yılda iki katına çıkacaktır. (İlımlı Senaryo)
- GSYİH’da %6,6’lik büyüme hızıyla 11 yılda iki katına (çıkacaktır. (İyimser Senaryo)

Bölge Kalkınma Hedefleri

- İstihdam imkanlarını genişletmek,
- Gelir ve katma değeri artırmak,
- Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek,
- Çevreyi korumak,
- Üretim yapılarını ve organizasyonu yenilemek,
- Bölgede farklı faaliyetler arasında mevcut bağlantıyı güçlendirmek,
- İstanbul ve Türkiye'nin gelişmiş bölgeler ile bağlantısını güçlendirmek ve
- Bölgenin tüm imkanlarını sonuna kadar kullanmaktır.

TTK ve KARDEMİR’in Durumu

Türkiye Taşkömürü Kurumu

TTK’da üretimde ve istihdamda küçülmeye 1990 yılında başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda üretim miktarı aynı kalmak şartıyla istihdamda küçülmeye sonraki yıllarda devam edilmiştir. 1995 yılı itibarıyla 23.000 işçi ve 2.600 memur istihdam edilmektedir. 1990-1995 yıllarında toplam 10.400 kişi işten ayrılmıştır.

TTK’nin taş kömürü üretiminde işletme maliyetleri satış gelirinin yaklaşık iki katıdır. TTK’nun hemen kapatılması durumunda; sosyal ve ekonomik dengeler bozulacak, göç hızla artacak ve Zonguldak, Bartın, Karabük illerinin

birçok ilçesinin sonu olacaktır. Zira bu üç il de TTK'ya bağımlı aile fertleri sayısı 126.000 kişidir. TTK üretimindeki değişiklik taşkömürü ile çalışan veya kuruma üretim yapan bir çok firmayı etkileyecektir.

Kuruluşun, faaliyetlerini mevcut şartlarda sürdürebilmesi için yıllık işletme zararları için 205 milyon \$, mali giderler için ise 322 milyon \$ subvansiyon gereklidir.

TTK'nun bölge üzerindeki sosyo-ekonomik etkisine göre, geleceğe yönelik en uygun öneri uzun vadede (10-15 yıl) madencilik işletmesinin daha da küçültülmesidir. Böylece dünya pazarlarına açılan Türk ekonomisinin ihtiyacına göre kalifiye işgücü oluşturmak için buraya harcanan kamu fonları işçilerin tekrar mesleki eğitimi için ayrılabilir. Tekrar işe yerleştirme ve değişim yardım planının uygulanması ekonomik olarak uygulanabilir.

Bu çerçevede, küçültmeye paralel olarak üretimin iyileştirilmesi için;

- Daha iyi damarların ve panellerin seçimi,
- Üretimin asgari alan ve seviyelerde yoğunlaştırılması,
- Madencilik yöntemlerinin standardize edilmesi,
- Yeni yöntemlerin uygulanması için maden ekipmanlarının optimizasyonu,
- Personel eğitimi,

stratejileri benimsenerek bir dizi iyileştirmeler gerçekleştirilecek ve

- İşlerin sadeleştirilmesi ve kolay yönetimi,
- Etkinlik ve güvenlik artışı,
- İstihdam edilen işgücünde azalmanın yanında üretimde artış sağlanacaktır.

Kardemir

KARDEMİR, 1995 yılında sembolik bir fiyatla özelleştirilerek farklı bir yapıya kavuşmuştur. Özelleştirme işlemi özel şartlarla gerçekleştirilmiştir.

- Borçlar devlet tarafından üstlenilmiş,
- Sembolik olarak 1 TL'ye satılmış,
- 1995 yılında 1.100 kişi işten ayrılmış,
- Çalışanların maaşları geçici olarak reel olarak düşmüştür.

En önemli modernizasyon tedbirleri arasında üretim maliyetini düşürecek yeni yatırımlar yapılmıştır. Böylece en fazla ingot ve pik demirde olmak üzere yıllık üretim 700.000 tondan 1 milyon tona çıkarılacaktır. Yatırımlar bittikten ve tam kapasite üretime geçildikten sonra KARDEMİR yaklaşık 2500-3000 kişilik yeni istihdam sağlanacaktır. Bu durum, bölge ekonomisi için olumlu bir etki yapacaktır.

Yeni teknolojilerin daha az kirletici ve çevre mevzuatına daha uygun olması nedeniyle çevre şartları da iyileşecektir. Yatırımların %20,0'si çevre korumasına ve kontrolüne ayrılacaktır.

Filyos limanının tamamlanması ile KARDEMİR nakliye maliyeti ton başına en az 10 \$ düşecektir.

Gelecek Alternatifleri

Gelecek için üç alternatif değerlendirilmiştir.

Temel Çizgi Alternatifi (AO): Mevcut eğilimin yıllık %1.6'lık bir büyüme oranı ile devamı,

Orta-Yüksek Alternatifi (A1): Gelecek 10 yılda bölge büyüme ortalamasını VII. Planda öngörülen yıllık %5.0'lik Türkiye ortalamasına ulaştırılması,

Yüksek Alternatif (A2): Yılda %6,6'lık yüksek bir büyüme ile Türkiye ortalamasına yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Kalkınma Stratejileri

Bölgenin gelecekteki rolü; büyük metropollerin hızlı büyümeden kaynaklanan sorunlarını dengelemek üzere alternatif sanayi ve ticaret çekim alanı görevi üstlenmektir.

İmalat sanayii ve ticaret sektörleri gelecekte yeniden kalkınmanın temelini oluşturacaktır.

Filyos vadisi hem imalat sanayii hem de ticaret açısından kalkınma sürecinde önemli rol oynayacaktır.

Altyapı, kentsel gelişme, organizasyon ve sosyal kalkınma için uzun vadede güçlü bir kamu desteği gereklidir.

Yeniden yapılanmada emek-yoğun faaliyetlere teşvikler vasıtası ile öncelik vermek gereklidir.

Sanayi kolları, yeni eğitim kursları, daha kalifiye işçiler, teknik danışmanlık ve sanayicilerin organize edilmesi suretiyle desteklenmeli ve kuvvetlendirilmelidir.

Ormancılık ve orman ürünleri sanayii kolları potansiyel uzmanlaşma alanlarıdır.

Tarım, turizm gibi bölge için marjinal alanlarda yeni yatırımlara ihtiyaç vardır. Böylece diğer bölgelere göçü kesecek, sosyal etkilere yol açacaktır.

Bölgesel ve ulusal ölçekte önem taşıyan mesleki eğitime mutlaka öncelik verilmelidir.

Faaliyet Programı

- Tarım ve Hayvancılık
- Ormancılık
- Madencilik
- Sanayi (KOBİ'ler)
- Ulaştırma ve Bayındırlık
- Eğitim (Mesleki ve Teknik Eğitim)
- Turizm
- Çevre
- Bölgesel Kalkınma Ajansı
- Su Ajansı

Tarım ve Hayvancılık

1. Genel üretimi destekleme programı:
2. Yem bitkileri ve otlakların geliştirilmesi,
3. Tarla ürünleri,
4. Süt üretimi ve besicilik,
5. Süt toplama ve işleme,
6. Seracılık ve meyvecilik.

Ormancılık

Uzun vadeli programlar:

1. Orman ürünlerinde yüksek artış olasılığı,
2. Bölgenin değişik bölümlerini içine alan, teknik, girdi ve AR-GE faaliyetleri destekleri,
3. Yılda 100 milyon \$ ek üretim hedefi,
4. Yıllık tahmini maliyet 4,2 milyon \$,
5. Çınar ve kavak dikimi ile özel ormancılığın geliştirilmesi,
6. Yolların, patikaların ve kablo hatlarının oluşturulması,
7. Yeni ormanlar oluşturulması ve erozyunla mücadele,
8. Ceviz ağacı dikimi,
9. Eğitim ve köylerin geliştirilmesi.

Madencilik

1. Devletin üretimi artıracak faaliyetlerde bulunmaması,
2. Madencilerin yeniden eğitimi için özel programlar,
3. Yeniden istihdamın desteklenmesi,
4. Emeklilik ikramiyelerinin geçici artırılması yoluyla emekliliğin özendirilmesi.

Sanayi

(KOBİ'ler):

1. Yıllık 5000 iş hedefli ana istihdam kaynağı,
2. Altyapılar üzerine geniş destek programı, finansman ve teknik-pazarlama destekleri.

(OSB'ler):

1. Yatırımlarına başlanılan ve yatırımı planlanan organize sanayi bölgeleri yatırımlarının tamamlanması,
2. Sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi için finansman ve teknik bilgi testeginin sağlanması gerekmektedir.

Ulaştırma ve Altyapı Hizmetleri

1. Karayollarının iyileştirilmesi,
2. Demiryollarında bazı bölümlerin iyileştirilmesi,
3. Ereğli ve Bartın limanlarının donanımlarının ve donanımlarının iyileştirilmesi,
4. Karabük'e doğalgaz boru hattı döşenmesi,
5. OSB kurulması,
6. Bartın çayı ve Filyos nehrinde kaynakda kurulması planlanan barajların yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
7. Nehirlerin taşkın koruma ve kıyı tahkimlerinin kısa zamanda gerçekleşmesinin sağlanması ve bağlı yatırımlara başlanması.

Eğitim

1. Eğitim (Mesleki ve Teknik Eğitim)
2. Dönüşüm ve madenciler için eğitim merkezi,
3. Zonguldak'ta sürekli mesleki eğitim veren merkez,
4. 3 ilde temel teknik eğitim merkezi,
5. Zonguldak'ta su teknikleri konumunda uzmanlaşmış eğitim merkezi,

6. Sürekli mesleki eğitim merkezi, yıllık 923 bin \$ ve 4.030 kursiyer,
7. Temel teknik eğitim merkezi; yıllık 1 milyon \$ ve 1080 kursiyer,
8. Su teknikleri eğitim merkezi; yıllık 640 bin \$ ve 1.600 kursiyer.

Turizm

1. Turizm konaklama tesislerinin sayısının artırılması,
2. Safranbolu, dağ ve deniz turizmi için 10 otel ve 50 pansiyonluk program,
3. Kısa sezon nedeniyle özel yatırımların devlet tarafından desteklenmesi.

Çevre

1. Sanayi ve şehirlerdeki kirlilikle mücadele,
2. Kentlerde su arıtma tesisleri,
3. Büyük kentlerde katı atık idaresi,
4. Hava ve su kalitesi kontrol donanımları,
5. Şirketlere arıtma sistemleri için yardım,
6. 10 yıllık tahmini maliyet 58,6 milyon \$.

Bölgesel Kalkınma Ajansı

Mevcut küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve yeni sanayi kollarında yenilerinin değişik alanlarda kurulmasının teşviki ve işletme faaliyetlerine verimli olarak devamını sağlamaya yönelik olarak Bölgesel Gelişme Ajansı bünyesinde:

Teknik Yardım Fonu,

Katılım Fonu,

Garanti Fonu ve

Pazarlama Ağı Organizasyonu kurulması öngörülmüştür.

Teknik Yardım Fonu: Küçük girişimcilerin projelerine yatırım safhasında gereksinim duydukları; özel danışmanlık ve yatırım fizibilitelerinin hazırlanması ve finansman destekleri sağlanmasında yardımcı olacak teknik bir ekibin kuruluşunu ve hizmetlerinin devamını sağlayacaktır.

Katılım Fonu: Girişimciye geçici bir süre için sermaye temininde bulunarak, orta ve uzun vadedeki kredi ihtiyaçlarını azaltmak ve dengeli bir mali yapı oluşmasını sağlayacaktır.

Garanti Fonu: Yeni ve tecrübesiz girişimciye kredi veren bankaların üstlendiği riski hafifletecektir.

Pazarlama Ağı: Yeni kurulmuş olan küçük işletmelerin hayati öneme sahip olan pazarlama sorunlarına sağlıklı bir yapı ile yardımcı olacaktır.

Fonların ve pazarlama organizasyonunun 5 yıllık bir sürede 25000 kişilik ek istihdam sağlanması amacıyla toplam maliyeti;

Teknik Yardım Fonu: 800.000 \$,

Katılım Fonu: Kişi başına 13.000 \$ hesabıyla 104.000.000 \$

Garanti Fonu: 22.000.000 \$

Pazarlama Ağı Organizasyonu: 360.000 \$ olmak üzere toplam 127.160.000 \$’lık finansman ihtiyacı olacağı hesaplanmıştır.

1. Genel idari hizmetlerinde düzenlemeler yapılması,
2. Bölgesel arazi kullanım planlarının hazırlanması ve uygulanması,
3. Mesleki eğitim hizmetlerinin yönetimi ve devamlılığının sağlanması,
4. Tarım, turizm, çevre ve bayındırlık işlerinin koordinasyonunun sağlanması ile verimlilik ve karlılıklarının artırılması,
5. Merkezi bilgi ve iletişim birimlerinin kurulması ve yönetilmesi teklif edilmiştir.

Su Ajansı

1. Havza ölçeğinde sulamanın teknik ve idari yönden sağlıklı bir yönetim ihtiyacı,
2. Su teknikleri eğitim merkezinin desteklenmesi,
3. Su kullanımı ve kirletilmesinden toplanan vergilerle finansman sağlanacaktır.

Projeden Beklenen Sonuçlar

1. 113.000 kişiye iş imkanı ve göçün azaltılması,
2. İmalat sanayiinde ve hizmetler sektöründe önemli istihdam artışları,
3. Tarım ve ormancılık sektörlerindeki üretimde sağlıklı bir yapının sağlanması,
4. Refah, gelir ve işgücü niteliğinde artış sağlanmasıdır.

Fizibilite ve Önfizibilite Çalışmaları

1. Hayvansal Ürünleri İşleme ve Pazarlama,
2. Meslek Kazandırma ve Eğitim Programı,
3. Karabük Master Planı,
4. Ahşap ve Metal Gemi Üretimini Geliştirilmesi,
5. Orman, Ağaç ve Yan Ürünleri Sanayiinin Geliştirilmesi,
6. Tarım Ürünleri ve Gıda Sanayiinin Geliştirilmesi,

7. Turizmin Geliştirilmesi,
8. Çevre Kirlenmesinde Alınacak Tedbirler,
9. Zonguldak Kanalizasyon ve Altyapı İhtiyacı,
10. Bölgesel Ulaştırma Altyapısının Geliştirilmesi.

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 'Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama' Temel Yapısal Değişim Projesi'nde; ülke bütününde yer alan her bölgenin farklı imkanlara, özelliklere ve sorunlara sahip olmasının, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı yeni bir planlama yaklaşımını zaruri kıldığı belirtilmektedir.

Bölgesel gelişmişlik farklarının zaman içerisinde azaltılması, bölgelerin ekonomik ve sosyal ilişkilerinin düzenlenmesi ve bölgesel gelişmenin özellikle mekan boyutunun denetim altına alınabilmesi için, bölgelerin gelişme potansiyellerinden daha fazla yararlanarak, ülkenin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla, ulusal planla uyum içinde olmak üzere ihtiyaç duyulan bölgeler için gelişme planları hazırlamak Yedinci Plan çerçevesinde önemle üzerinde durulan konulardır. Bölgesel gelişme, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da ana temalarından birini teşkil edecektir.

Karadeniz Bölgesi ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden sonra ülkenin geri kalmış bölgelerinden birisidir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1996 yılında yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" sonuçlarına göre, Karadeniz Bölgesi 7 coğrafi bölge içinde gelişmişlik sıralamasında beşincidir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin gelişmesi Türk ekonomisinin artan büyümesine ve aynı zamanda ulusal bütünlüğün güçlendirilmesine katkı sağlayabilecektir. Son yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetlerin doğuşu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin (KEİB) gündeme gelmesi, uluslararası ticarete deniz ve kara taşımacılığı maliyetlerinin asgariye indirilmesi, Tuna Nehri yolu ile Avrupa ve Asya ülkelerinin daha kısa yoldan ticaretlerinin geliştirilmesi imkanı, Karadenizi ve Karadeniz Bölgesini önemli bir konuma getirmiştir.

Bu çerçevede Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin komşu ülkelerle daha gelişmiş ilişkiler oluşturmasında ve uluslararası toplumdaki konumunu daha da güçlendirmesinde bir anahtar olabilir. Bunun için ön koşul, bölgenin potansiyellerini değerlendirecek bir gelişme planının hazırlanmasıdır.

Bu bakış açısıyla, Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda yer alan illeri kapsayacak alt bölgede, ülkenin diğer bölgeleriyle olan gelişmişlik farkının azaltılması, bölgede yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi ve göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığe kavuşturulması için bölgesel gelişme projesi hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Japon Hükümeti’nden, Doğu Karadeniz Bölgesi için çok-sektörlü bir bölgesel gelişme ana planı hazırlamak üzere teknik işbirliği talep etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince, Japon Hükümeti nezdinde yapılan teşebbüsleri takiben Japon Hükümeti, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) koordinasyon ve desteğinde olmak üzere, teknik işbirliği programını uygulamaktan sorumlu resmi kuruluşu olarak Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı’nı (JICA) bu işbirliğini uygulamakla görevlendirmiştir.

Japon heyetiyle yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan “Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı Çalışması İş Tanımı” DPT ile JICA arasında 17 Aralık 1998 tarihinde imzalanmıştır.

Bu teknik işbirliği çerçevesinde Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon'dan oluşan yedi ilin meydana getirdiği Doğu Karadeniz Bölgesi için hedef yılı 2020 olmak üzere, kısa ve uzun dönemli bir entegre bölgesel gelişme ana planı hazırlanması ve bu plan doğrultusunda öncelikli sektörlerin ve mümkün olabilecek yatırım projelerinin belirlenmesi temel amaçlardan biri olmuştur.

Çalışma Alanı

DOKAP çalışma alanı; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon olmak üzere yedi ilden oluşan Doğu Karadeniz Bölgesi’dir. Çalışma alanı 39, 203 km² olup, toplam bölge nüfusu 1997 yılı itibariyle 2,91 milyondur.

Çalışmanın Amaçları

Çalışmanın amaçları;

- DOKAP Bölgesi ile Türkiye’nin diğer bölgeleri arasındaki bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi’nin kısa ve uzun dönemde gelişmesini sağlayacak entegre bir bölgesel gelişme planının ortaya konması,
- Bu plan çerçevesinde öncelikli sektörlerin ve yatırım projelerinin belirlenmesi ve
- Çalışma süresince Türk personel ile işbirliği yaparak bu personelin planlama kabiliyetlerinin geliştirilmesi olarak ortaya konmuştur.

Çalışmanın Çerçevesi

Plan çalışmalarına, Japonya’nın mali yılbaşı olan 1 Nisan 1999 tarihinde başlanılmış olup, 14 ayda tamamlanması öngörülmüştür. Çalışma Türkiye’de yürütülen bir seri saha çalışması ve Japonya’da yapılan bazı ilave işlerle yürütülmüştür. İlk Saha Çalışması (Mart-Temmuz 1999); mevcut koşulların analizi, gelişme çerçevesi ve senaryosunun oluşturulması ve entegre bölgesel gelişme planı taslağının formüle edilmesi işlerini kapsamıştır.

Ekim 1999 ile Ocak 2000 dönemini kapsayan İkinci Saha Çalışması'nda ise seçilen öncelikli projeler/programlar için profillerin hazırlanması ve bir eylem planının formülasyonu öngörülmüştür. Üçüncü Saha Çalışmasında ise (Şubat-Mart 2000) hazırlanan "Nihai Rapor Taslağı" tartışmaya açılmıştır.

Çalışmanın yürütülmesi için DPT'nin (Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü) koordinasyonu ile, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, mahalli idarelerin, sanayi ve ticaret odalarının temsilcileri ve ülke çapında bölgeyi temsil niteliğine sahip ve çalışmaya katkı sağlayabilecek olan sivil toplum örgütlerinin katılımıyla iki yönlendirme komitesi (Merkez Yönlendirme Komitesi ve Bölgesel Yönlendirme Komitesi) kurulmuştur. Bu komiteler Çalışmanın yürütülmesine gerektiğçe destek vererek ve öneri getirerek danışmanlık yapmış ve yol gösterici rol üstlenmişlerdir.

Çalışmanın yürütülmesine yardımcı olmak üzere DPT içerisinde ilgili sektör uzmanlarının katılımıyla bir de Danışma Grubu oluşturulmuştur. Yönlendirme Komitelerinin daha çok gelişme politikası ile ilgili konuları tartışıp çözüm bulması diğer taraftan, Danışma Grubunun, Çalışmanın teknik konularını Çalışma Grubu ile daha sık biraraya gelip tartışması düşünülmüştür.

Ayrıca Plan çalışmaları kapsamında, Türk tarafının istekleri doğrultusunda birtakım ek işler de yürütülmüştür. Bunlar; Sosyal Yapı Araştırması, Doğal Yapı Araştırması, Kentsel Etki Alanları Araştırması, Sanayi Araştırması, Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) Çalışması ve DOKAP Tanıtım Programı'dır.

Çalışmanın Aşamaları

İlk Saha Çalışması aşamasında Yönlendirme Komitelerinin geniş katılımıyla Ankara'da ve bölgede (Trabzon'da) iki toplantı düzenlenmiştir. Atölye çalışmaları şeklinde gerçekleştirilen toplantılarda; Çalışmanın kapsamı, süreci, yöntemleri, programı, uygulamaya ilişkin düzenlemeleri ve Çalışma ile ilgili diğer hususları içeren "Başlangıç Raporu" ile ilgili bilgi verilmiştir. Komite üyelerinin de katılımıyla bölgenin sorunları, potansiyelleri ve öncelikli yatırım konuları tartışmaya açılmıştır.

İş Tanımına uygun olarak İlk Saha Çalışması'nın sonunda; saha çalışması etkinliklerini özetleyen, gelişme vizyonunu, çerçeve ve senaryo ile öncelikli sektörleri belirleyen "Gelişme Raporu" DPT'ye teslim edilmiştir. Raporla ilgili olarak Danışma Grubu'nun görüşleri alınmış ve Japon Çalışma Grubu "Ara Rapor" ile ilgili çalışmaları yapmak üzere Japonya'ya dönmüştür.

Ekim 1999 ile Ocak 2000 dönemini kapsayan DOKAP İkinci Saha Çalışması aşamasında; seçilen öncelikli projeler/programlar için proje profilleri hazırlanmış ve eylem planının formülasyonu çalışması başlatılmıştır.

Bu aşamada "Ara Rapor", 13 Ekim 1999 tarihinde DPT Danışma Grubu ile tartışılmış ve 20 Ekim 1999 tarihinde Ankara'da, 17 Kasım 1999 tarihinde ise Trabzon'da yapılan toplantılarda "Ara Rapor" Yönlendirme Komitelerinin görüşlerine sunulmuştur. Yine bu aşamada Çalışma Grubu'nun projeler ve sektör raporları ile ilgili çalışmaları ve eylem planının hazırlığı devam etmiştir.

Üçüncü Saha Çalışması’nda ise (Şubat-Mart 2000), 25 Şubat 2000 tarihinde Ankara’da, 28 Şubat 2000’de Trabzon’da düzenlenen toplantılarda, hazırlanan “Nihai Rapor Taslağı”, DPT Danışma Grubu ve Yönlendirme Komitelerinin görüşlerine sunulmuştur. Ayrıca 1 Mart 2000 tarihinde İstanbul’da düzenlenen tanıtım toplantısında, “Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı” özellikle Karadeniz kökenli işadamları ve yatırımcılara tanıtılmıştır.

DOKAP Nihai Raporu

DOKAP çalışmaları kapsamında hazırlanan “Nihai Rapor Taslağı”; Ana Plan, Sektör Raporları (Ekonomi, Sosyal Yapı, Çevre, Mekan/Altyapı Gelişimi, Kurumsal Düzenleme) ve Proje Raporu ile Yönetici Özeti’nden meydana gelmektedir. Ana Plan’da yer alan bölge ile ilgili saptamalar ve buna yönelik gelişme stratejisi aşağıda özetlenmiştir.

DOKAP Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Sektörel bazda yapılan mevcut durum analizi temel alınarak, DOKAP bölgesindeki sosyo-ekonomik yapının en önemli özellikleri beş başlık altında tanımlanmaktadır:

a. Türkiye’nin az gelişmiş bölgelerinden birisi olması: 1996 yılında, DOKAP bölgesinde kişi başına düşen Gayri Safi Bölgesel Hasıla(GSBH) 1,107,381 TL ile, Türkiye genelinde kişi başına GSYİH’nın (1,670,656 TL) sadece yüzde 66’sı kadardır. Bölgede GSBH’da tarımın payı (yüzde 30) büyük olup, Türkiye genelinde GSYİH’daki tarım payının (yüzde 15.5) yaklaşık iki katıdır. Önemli gelişmişlik göstergelerinden birisi olan kişi başına elektrik tüketimi, 1997 yılı için DOKAP bölgesinde sadece 543kws olup, ülke ortalamasının (1,282kws) yarısından daha azdır.

b. Dışarıya net göç veren bir bölge olması: 1985-1990 döneminde DOKAP bölgesindeki tüm illerde dışarıya göç olduğu belirlenmiş ve yıllık ortalama net dış göç oranlarının yüzde 1.10 (Ordu) ile yüzde 2.41 (Bayburt) arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu dönemde DOKAP nüfusu yılda sadece yüzde 0.17 oranında artmış, bu da yıllık net dış göç oranının yaklaşık yüzde 1.5 olduğunu göstermiştir.

c. Hizmet sektörünün görece büyük olması: 1994 yılı için DOKAP bölgesinde hizmet sektörünün GSBH’daki payı yüzde 56.0’dır. Bu oran Türkiye ortalamasının (yüzde 58.1) biraz altında olmasına karşılık, ülkenin diğer az gelişmiş bölge ortalamalarından büyüktür. Bu durum Trabzon, Gümüşhane ve Bayburt illerinin tarihi İpek Yolu üzerinde yer almasının bir sonucu olarak bölgede yüzyıllar içinde gelişen ticaret ve dağıtım faaliyetlerinin önemini yansıtmaktadır. Hizmet sektörü bünyesinde ticaret, taşımacılık ve iletişim ile mali hizmet alt sektörleri görece büyük paylar alırken, özel iş ve hizmetler ile konut sahipliğinin paylarının küçük oluşu özel sektörün zayıf ve fazla faal olmayan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

d. Tek ürüne bağımlı tarım faaliyetleri: DOKAP bölgesi ekonomisi ve özellikle tarım sektörü büyük ölçüde iki önemli ürüne; çay ve fıncığa dayanır. 1996 yılında toplam 762, 564 ha. olan tarım arazisi içinde bu iki ürünün payı yüzde 60 civarındadır. Bu iki yöresel ürünün ve bunların yan ürünlerinin üretim, işleme ve pazarlaması devlet girişimleri tarafından yapılmakta ve bu durum tarımsal işleme ve ilgili hizmet faaliyetlerinin gelişmesi imkanlarını sınırlamaktadır.

e. Bölge içindeki büyük eşitsizlikler: DOKAP bölgesinde bir çok açıdan bölge içi eşitsizlikler söz konusudur. Bu durum bir ölçüde sert topoğrafik koşullar ile doğal kaynakların eşit olmayan dağılımının kısmi bir sonucudur. Bazı illerde kentsel-kırsal alanlar arasında da büyük eşitsizlikler mevcuttur.

DOKAP Bölgesinin Mekansal Yapısı

DOKAP bölgesi mekansal yapısının en önemli özellikleri arasında, toprağın tarımsal amaçlı kullanımını ve yerleşimin gelişimini sınırlayan sert topoğrafik koşullar, bu doğrultuda şekillenen arazi kullanımını ve yerleşim kalıpları ile yeterince gelişmemiş ulaşım ağı yer almaktadır. Bu özellikler beş başlık altında toplanmıştır:

a. Sert topoğrafya: DOKAP bölgesinin topoğrafik yapısı yer yer 3 bin metreyi aşan dağlık alanlar ile yüksek tarım potansiyeline sahip sınırlı ölçüdeki düzlük arazilerle şekillenmiştir. Dağların kuzey eteklerinden akan pek çok nehrin boyları kısa ve yatakları çok meyillidir.

b. Gelişmemiş ulaşım ağı: DOKAP bölgesinde doğu-batı yönündeki yüksek dağ sıralarının şekillendirdiği sert topoğrafyanın bir sonucu olarak, bölgeye yalnızca doğu-batı doğrultusunda kıyı boyunca uzanan anayol hizmet etmektedir. Kuzey-güney istikametinde geçişler ise çok sınırlıdır. 1996 yılı itibariyle ülke genelinde yüzde 26.5 olan döşenmiş kırsal yolların oranı Bölgede ancak yüzde 9.4'tür.

c. Kentsel merkezlerin dengesiz dağılımı: DOKAP bölgesindeki kentsel merkezlerin çoğu kıyı şeridinde yer almaktadır. Yalnızca Ordu'da, il sınırları içerisinde yayılmış büyük kentsel merkezler mevcuttur. İç bölgede ise Artvin, Bayburt ve Gümüşhane il merkezleri dışında, sadece Kelkit Nehri boyunda kentsel yerleşmeler görülür.

d. Büyük kentsel merkezlerin olmaması: DOKAP bölgesinde Trabzon dışında büyük kentsel merkez yoktur. Türkiye'nin doğusundaki en büyük on kent merkezi arasında yer alan Trabzon ise Türkiye'nin kentsel kademelenmesinde ancak üçüncü derece merkez olarak görünmektedir. Trabzon'un kentsel nüfusu ise DOKAP bölgesi toplamının sadece yüzde 13'ünü oluşturmaktadır.

e. Dağınık kırsal yerleşim deseni: DOKAP bölgesinde kırsal yerleşimler büyük bir alan içinde dağılmış durumdadır. 1997 yılı rakamlarına göre ortalama köy nüfusu sadece 551 kişidir. Bu dağınık yerleşim yapısı,

sosyal hizmetlerin sunumunun hem daha pahalı olmasına, hem de yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

DOKAP Bölgesinin Kaynak Kapasitesi

Toprak Kaynakları

a. Mevcut arazi kullanımı: Tarım arazileri toplam DOKAP alanının yüzde 28’ini kaplamaktadır. Tarım arazisinin yüzde 44’ünde özel ürünler olan çay ve fındık yetiştirilirken, sulu tarım yapılan alanların toplam tarım arazisi içindeki payı sadece yüzde 8’dir. Ormanlık araziler ise tüm bölgenin yüzde 42’sini kaplar.

b. Arazi kabiliyeti: Erozyon tehlikesi, toprağın nemliliği ve fizyokimyasal özellikleri dikkate alındığında DOKAP bölgesinde araziler, yedi verimlilik sınıfına ayrılır. Toprakların büyük bir kısmı (yüzde 85) ekime elverişli olmayan VI. ve VII. sınıfa girer. Hiçbir tarımsal faaliyet için uygun olmayan VIII. sınıf toprakların büyüklüğü 1, 940 km²’dir. I - IV. sınıfa giren topraklar toplam 2, 182, 689 km² ile DOKAP bölgesinin yüzde 5.6’sını oluşturur. Tarıma elverişli en büyük araziye sahip il 996 km² ile (toplam il yüzölçümünün yüzde 17’si) Ordu’dur. Ordu’nun ardından Bayburt (yüzde 22) ve Gümüşhane (yüzde 11) gelmektedir.

c. Tarımsal işletmeler: DOKAP bölgesindeki tarım işletmelerinin (380, 826 adet) ortalama büyüklüğü 2.5 hektar olup, bu değer ülke ortalamasının (5.9 ha.) yarısından da küçüktür. Arazi mülkiyeti yüzölçümü ortalamasının en küçük olduğu il, 1.7 ha. ile Artvin’dir. Bu ili 1.8 ha. ile Rize ve 2.1 ha. ile Trabzon izlemektedir. Sadece Bayburt ili, 7.4 ha’lık bir ortalama ile ülke genelini geçmektedir.

Su Kaynakları

a. Nehir havzaları: Türkiye sınırları içindeki 26 nehir havzasından; Çoruh Nehri Havzası, Doğu Karadeniz Havzası ve Yeşilirmak Havzası, Doğu Karadeniz Bölgesi ile bağlantılı havzalardır.

b. Yağış: Doğu Karadeniz Bölgesi’nin en önemli özelliklerinden birisi çok yağış almasıdır. Ortalama yıllık yağış miktarı, kıyı şeridinde 900 mm’den başlayarak 2, 000 mm’nin üzerine kadar çıkar. İç kesimlerde 400-500 mm civarındadır.

c. Su kaynakları potansiyeli: Bölgenin ortalama yüzey suyu miktarı yaklaşık 15 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir. Bu miktar Türkiye geneli için öngörülen yüzey suyu potansiyelinin yüzde 7.9’una karşılık gelmekle birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi yüzölçümünün ülkenin toplam yüzölçümü içinde aldığı paydan (yüzde 5.1) yüksektir. Bu çerçevede bölgenin yüzey suyu kaynakları bakımından zengin olduğunu söylemek mümkündür.

İnsan Kaynakları

Bölgenin en önemli varlıklarından bir diğeri eğitilmiş insan gücüdür. İnsan kaynaklarının temel özelliklerini okur-yazarlık oranı, eğitim düzeyi, demografik yapı ve diğ er sosyal faktörlere bakarak anlamak mümkündür.

a. Okur-yazarlık oranı: Okur-yazarlık oranı (yüzde 78.2) Türkiye ortalamasının (yüzde 80.5) çok az altındadır. Erkek okur-yazarlık oranı, ülke ortalamasının üstündeyken, kadın okur-yazarlık oranı yüzde 63.5'lik bir değerle bu ortalamanın oldukça altındadır. Cinsiyetten kaynaklanan bu ayırım, kırsal alanlardaki düşük okur-yazarlık oranı (yüzde 72.9) ile iyice kendini göstermektedir.

b. Eğitim düzeyi: Bölgedeki okullaş ma oranı genel olarak Türkiye ortalamalarına yakındır. Ancak bölgedeki iller arasında eğitim düzeyi açısından farklılıklar gözlenmektedir.

c. Demografi: 1990 nüfus sayımına göre, Bölgedeki erkek nüfus oranı yüzde 48.8 ile ülke ortalamasının (yüzde 50.7) altındadır. Yine 15-59 yaş grubundaki nüfus oranı (yüzde 56.3), Türkiye ortalamasının (yüzde 57.8) altındadır. Bu veriler, bölgeden dışarıya gerçekleş en göçün genellikle genç yaş grupları ve erkekler üzerinde yoğunlaşt ığını göstermektedir.

d. Sosyal faktörler: Bölgede insan kaynakları üzerinde kültür ve geleneğin etkisi oldukça fazladır. Tipik çalışma yapısı, kadınların tarlada, erkeklerin de kentsel alanlardaki sanayilerde çalışması şeklindedir. Köylerde çalışma yaşındaki kadınların yüzde 84.4'ü işgücüne katkıda bulunurken, bu oran, erkekler için yüzde 70.5'tir. Kentlerde ise kadın çalışma oranı yüzde 22'ye düşerken, erkek çalışma oranı yüzde 73.8'e yükselir.

Diğ er Kaynaklar

a. Orman kaynakları: Bölgede yer alan toplam 1, 334, 786 ha. orman alanının; 647, 243 ha'ı verimli, 697, 543 ha'ı ise verimsiz ormanlardan oluşmaktadır. Bölgenin iki önemli sıradağı olan Doğı Karadeniz ve Giresun Dağları, canlı türlerinin coğrafi dağılımı açısından bir bariyer oluşturmuş, flora ve faunanın biyolojik çeşitliliğinin artmasına katkıda bulunmuştur.

b. Turizm kaynakları: Bölgedeki turizm kaynakları; arkeolojik/tarihi ögeler/sit alanları, yörenin kültür/folklor yapısı, doğa sporları ve macera olanakları ile flora ve faunayla ilgili doğ al kaynaklardır. DOKAP alanı içinde dört adet milli park (Kaçkar Dağı Milli Parkı, Altındere Milli Parkı, Hafila Vadisi Milli Parkı ve Karagöl-Sahara Milli Parkı), Uzungöl Tabiat Parkı ve iki adet doğ a koruma alanı (Çamburnu Doğ a Koruma Alanı ve Örumcek Ormanı Doğ a Koruma Alanı) bulunmaktadır.

c. Maden kaynakları: Bölgede pek çok metal ve metal dış ı maden kaynakları bulunmaktadır. Ancak bunların birçoğ unda bilinen rezerv miktarı

görel olarak küçüktür ve kaynakların işletilmesi çevresel kaygılar nedeniyle engellenmektedir. Artvin-Murgul’da bulunan en büyük maden işletmesinde bakır konsantrasyonu ve pirit üretimi yapılmaktadır. Geri kalan kaynağın 18-20 milyon ton civarında olduğu belirlenmiştir. 1992 yılında Rize’de işletmeye açılan başka bir bakır madeninde ise ihraç edilmek üzere bakır konsantrasyonu üretilmektedir. Giresun’da kurşun ve çinko, Bayburt’ta ise krom çıkarılmaktadır. Bölgedeki toplam bakır-kurşun-çinko rezervinin 700 milyon ton olduğu belirlenmiştir. Diğer rezervler ise 10 milyon ton demir, 250 bin ton manganez, 1, 400 ton gümüş ve 36 ton metalik altındır. Başta inşaat malzemeleri ve çimento hammaddeleri olmak üzere, bölge metal dışı mineral kaynaklar (Giresun ve Gümüşhane’de kireçtaşı, Giresun’da kaolin ve barit, Bayburt’ta mermer, granit ve linyit, Artvin’de kaolin) bakımından da görel olarak zengindir.

d. Hidro-enerji potansiyeli: Çoruh Nehri ve Doğu Karadeniz havzalarında birçok hidro-elektrik üretim projesi planlanmıştır. Bu projelerin gerçekleşmesi ile birlikte 5, 695 MW’lık bir kurulu güç kapasitesiyle, yılda 19, 393 GWh enerji üretilecektir. Bu değer, Türkiye’nin mevcut enerji tüketiminin yaklaşık yüzde 20’si kadardır. Tamamı DOKAP alanı içinde bulunan Doğu Karadeniz havzasındaki hidro-elektrik projelerinden üçü işletmeye açılmış, ikisi inşaat aşamasında, 64’ü ise planlama veya tasarım aşamasındadır. Toplam gelişme potansiyeli 3, 212 MW kurulu güç kapasitesiyle yıllık 11, 232 GWh’tir.

e. Sulama potansiyeli: Bölgedeki potansiyel sulama alanı, 635, 434 ha ile toplam alanın yüzde 16.2’sini oluşturmaktadır. Yapımı devam eden veya planlanan sulama projeleri kapsamında sadece 120, 685 ha’lık bir alanda sulama yapılabilecektir.

f. Karadeniz: Karadeniz, bölgenin önemli bir başka kaynağı konumundadır. Karadeniz’de 33 ayrı balık cinsi tespit edilmiştir. Ancak tutulan toplam balık miktarının yüzde 80’inin sadece dört cinsten oluşması, aşırı avlanma ve deniz kirliliği tehdidini göstermektedir. Karadeniz kıyısındaki limanlar ise hem bölgelerarası hem de bölge içi ticarete önemli bir yere sahiptir.

DOKAP Bölgesel Gelişme Hedefleri ve Stratejisi

DOKAP Bölgesi Sorun Yapısı

DOKAP bölgesinin önemli sorunları ekonomik, sosyal ve çevre faktörleri için ayrı ayrı tanımlanmıştır.

a. Ekonomik sorunlar: Gelişmemiş ekonomik yapının nedenleri; bölgenin gelişmemiş ulaşım altyapısı ve uzaklık nedeni ile bölge dışı pazarlara erişimde karşılaşılan güçlükler, sınırlı kentleşme düzeyi ve büyük kentsel merkezlerin bulunmaması, uygun olmayan toprak kullanımı ve tarımsal yapı, turizm kaynaklarının gelişmemiş olması, çay ve fındığa bağımlı üretim yapısı, geleneksel kırsal ekonomideki durgunluk ve bölge içi

farklılıklar olarak belirlenmiştir.

b. Sosyal sorunlar: Sosyal açıdan DOKAP bölgesindeki en önemli sorunlar; sosyal bağları zedeleyen bölge dışına göç, yöre halkının yaşamını güçleştiren istihdam olanaklarının yetersizliği ve bölge içinde hizmetlere erişmede gözlenen farklılıklardır.

c. Çevre sorunları: DOKAP bölgesinin temel çevre sorunları; su ve toprak kullanımındaki olumsuzlukların yarattığı doğal kaynak kapasitesinin azalması ile kırsal ve kentsel yerleşmelerde gözlenen çevre sorunları olarak özetlenebilir.

DOKAP Bölgesel Gelişme Hedefleri

DOKAP gelişme hedefleri yukarıda sıralanan ekonomik, sosyal ve çevre sorunlarını giderecek şekilde ifade edilmiştir:

- a. Bölgenin ekonomik yapısını güçlendirmek ve bu yolla yeni istihdam olanakları yaratmak, gelir düzeyini yükseltmek ve bölgede sermaye birikimini sağlamak,
- b. Bölgeden dışarıya göçü ve bölge içi farklılıkları azaltarak sosyal entegrasyonu ve dayanışmayı teşvik etmek ve
- c. Bölgenin çevre ve kaynak kapasitesini geliştirmek.

DOKAP Bölgesel Gelişme Stratejisi

DOKAP temel gelişme stratejisi dört öğeden oluşmaktadır. Bunlar;

- a. Ulaşım ve İletişim Altyapısının Güçlendirilmesi,
- b. Çok Amaçlı Su Kaynakları Geliştirme ve Yönetimi,
- c. Toprak Mülkiyeti ve Kullanımının İyileştirilmesi ve
- d. Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesidir.

DOKAP Gelişme Çerçevesi ve Senaryolar

DOKAP Gelişme Alternatifleri

Bölge için 2020 Yılına kadar üç olası gelişme alternatifi düşünülmüştür. Bunlar;

- Sürdürülebilir entegre gelişme
- Hızlandırılmış tarıma dayalı sanayi gelişmesi,
- Dışa yönelik, hizmetler sektörü öncülüğünde gelişmedir.

I. Alternatif, varolan eğilimlerden hareketle oluşturulmuştur. Bu alternatifte, bölgenin farklı alanları arasında entegrasyon sağlanarak bölgeye özgü başlıca kaynakların kullanılması aracılığıyla ekonomik tabanın çeşitlendirilmesi ve böylece ekonomik performansın artması öngörülmektedir. Üretim ve hizmetler

büyük ölçüde yerel ve bölgesel pazarlara yönelik olarak gelişecektir.

Bu alternatifte yüzde 2.05’lik bir oranla azalan kırsal nüfustaki düşüşün devam edeceği ve 1997 yılında 1, 495, 148 kişi olan kırsal nüfusun 2020 yılında 937 bine kadar düşeceği varsayılmaktadır. Bölge nüfusunda, doğal artışla veya göçle meydana gelen tüm artışlar kentlerde ikamet edecektir. Kırsal nüfustaki bu değişim, doğrudan tarımsal istihdam değerlerini etkileyecektir.

Bölgedeki işgücünün yüzde 40’ından fazlası tarım sektöründe çalışmaya devam edecektir. Bu alternatifin gerçekleşmesi durumunda bölgesel gelişme yetersiz olacaktır. GSBH’nın büyüme oranı yüzde 4.16 ile diğer alternatiflerdekinden düşüktür. Tarım sektörünün payının 2020 yılında yüzde 42 olması, bölgenin tarım ağırlıklı yapısının değişmeyeceğini göstermektedir.

II. Alternatif, hızlandırılmış tarıma dayalı sanayi gelişimi ile daha yüksek bir gelişme temposunu hedeflemektedir. Bu kalkınma, yine büyük ölçüde bölgeye özgü kaynaklara dayanacak, ancak bölgesel ve ulusal pazarlara yönelik olmak üzere daha çeşitli tarımsal ürünler üretilecek ve daha fazla tarıma dayalı sanayi kurulacaktır. Bölgeye özgü kaynak tabanını geliştirmek ve ihrac pazarlarına yönelik üretim yapabilmek için, ihracatla ilgili bir takım önlemler de alınacaktır.

Bu alternatifte kırsal nüfusun daha da azalacağı ve 2020 yılında 250 bin civarında ek bir düşüş göstererek 687 bin olacağı düşünülmektedir. Kentsel işgücündeki artış sanayi sektöründe istihdam edilecektir. Bu alternatif, sanayi gelişiminin görece olarak daha hızlı bir şekilde gerçekleşeceği varsayımına dayanmaktadır. Teşvik edilecek sanayilerin çevre dostu ve eğitilmiş insangücü kullanan sanayiler olması öngörülmüştür. Bu alternatifte göre GSBH artış oranı, yüzde 5.54 olup; sanayi sektörünün payı 2020 yılında yüzde 26’ya ulaşmaktadır.

III. Alternatif, dışa yönelik bir kalkınma ile en yüksek gelişme düzeyini hedeflemektedir. İhracata yönelik olarak daha fazla çalışma yapılacaktır, ancak gelişme daha çok hizmetler sektörü öncülüğünde gerçekleşecektir. Bu çerçevede önemli olan hizmetler; uluslararası ticaret, ihtisaslaşmış ticari ve kişisel hizmetler, uluslararası turizm ve bunlara bağlı servislerdir. İhtisaslaşmış sağlık, eğitim ve turizm hizmetleri de yerel halkın yanı sıra komşu bölgelere ve ülkelere de hizmet sunacak şekilde geliştirilecektir.

Bu alternatifte de II. Alternatif’te olduğu gibi kırsal nüfusun 2020 yılında 687 bine kadar düşeceği tahmin edilmiştir. Kentsel işgücündeki artış ise hizmetler sektöründe istihdam edilecektir. GSBH artış oranı, yüzde 5.77 ile her üç alternatif içinde en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Hizmetler sektörünün payı ise 2020 yılında yüzde 49 olarak tahmin edilmiştir.

Yukarıda özellikleri verilen üç kalkınma alternatifi, GSBH’nın düzeyi ve bileşimi, sosyal yapı, çevre ve kamu ile özel sektör ilişkisi açısından değerlendirilmiş ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin kalkınması için en iyi ve gerçekçi olan alternatif üretilmiştir.

Bu çerçevede, Bölge için en uygun alternatif, I. Alternatif ile II. Alternatif arasında yer almaktadır. Bölgeye özgü kaynakların maksimum derecede

kullanılması ile iç entegrasyonun sağlanması, bu alternatif içine yerleştirilecektir. Tarıma dayalı sanayinin ve buna bağlı hizmetlerin geliştirilmesi ile ilgili ögeler de alternetife dahil edilecektir.

Sosyo-Ekonomik Çerçeve

a. **GSBH ve istihdam:** 2020 yılına kadar GSBH yılda yüzde 5.8'lik bir oranla artacak ve sektör payları sırasıyla tarım için yüzde 8.5, sanayi için yüzde 25.7 ve hizmetler için yüzde 65.5 olacaktır. İstihdamın dağılımında hizmet sektörü yüzde 42.5 ile başı çekmekte, bunu yüzde 31.9 ile tarım ve yüzde 25.6 ile sanayi izlemektedir.

b. **Nüfus:** Bölge nüfusundaki azalma, Ana Plan tarafından öngörülen kalkınma programlarının 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlamasıyla kademeli bir şekilde kontrol altına alınacaktır. Bölge 2010 yılına kadar doğal nüfus gelişiminin tümünü tutacak ve 2011'den itibaren kontrol edilebilir büyüklükte bir iç göç başlayacaktır. Böylece; Bölge nüfusu yıllık yüzde 0.74'lük bir artışla 2020 yılında 3, 447, 000 kişiye ulaşacaktır. Bu artış oranı doğal nüfus artış oranıdır.

c. **Kişi başına GSBH:** 2020 yılında Bölgede kişi başına düşecek GSBH 5,013 Amerikan Dolar'ı olarak hesaplanmış olup, Türkiye için tahmin edilen GSYİH'nın yüzde 79'una karşılık gelmektedir.

Mekansal Gelişme Çerçevesi

Planlı kalkınmayla ilgili en önemli üç faktör; yerleşmelerin dağılımı, ulaşım ağı ve arazi kullanımınıdır.

Arazi Kullanım Çerçevesi

DOKAP kapsamında mevcut arazi kullanımı ve toprak uygunluğu verilerinin birleştirilerek Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) aracılığıyla incelenip, gelecekteki arazi kullanımının planlanması öngörülmüştür. Bunun için kriterler şunlardır;

a. Kısıtlı topraklarda tarımsal faaliyetler devam etmeli, ancak birinci sınıf tarım arazilerinde yapılan fındık üretiminden vazgeçilmelidir.

b. Toprak verimliliğini artırmak için, sulama imkanlarının maksimum düzeye çıkarılması ve ürünlerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

c. Kısıtlı orman alanlarının ağaç ürünleri yetiştirilmesi ve odun dışı orman ürünlerinin elde edilmesi amacıyla kullanımına, arazinin uygunluğuna göre izin verilmeli ve orman koruma alanları yeniden belirlenmelidir.

d. Bitki örtüsünün yoğun olduğu platolarda ve sele eğimli nehir yataklarının kenarlarındaki kısıtlı alüvyonal düzlüklerde kentleşme kontrol altına alınmalıdır.

e. Mera olarak kullanılan alanlar, toprak uygunluğuna göre yeniden

düzenlenmelidir.

Ulaşım Sistemi

DOKAP’ın öngördüğü temel stratejinin önemli bir unsuru bölgesel ulaşım ve iletişim altyapısının geliştirilmesidir. Gelecekteki ana ulaşım ağının ögeleri, ulaşım türüne göre aşağıda açıklanmıştır.

a. Karayolu: Kıyıda mevcut olan doğu-batı karayolu aksı, ana ulaşım arteri olarak bölgenin farklı alanlarını, komşu bölgeleri ve ülkeleri bağlayacak şekilde güçlendirilmelidir. Karadeniz sahil yolu bölümler halinde iyileştirilmeli ve büyük kent merkezlerinde viyadük şeklinde dikey şehir geçişleri yapılmalıdır. Kuzey-güney doğrultusundaki erişim kapasitesinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca bölgenin iç kesimlerine hizmet verecek ikincil bir doğu-batı karayolu ekseninin geliştirilmesi de gerekmektedir.

b. Demiryolu: Orta ve uzun vadeye yönelik olarak komşu bölgelerle ve ülkelerle demiryolu bağlantısının kurulması önemli görülmektedir.

c. Denizyolu: Bölgenin bütünündeki liman sisteminin etkili ve yeterli bir işleyiş ve idareye sahip olmasını sağlamak gerekmektedir. Bu limanlar uluslararası ticaret ve turizm amaçlı gemilere, etkin bir yönetimle yeterli rıhtım alanı sağlayabilecek kapasiteye eriştirilmelidir. Gelişmiş haberleşme sistemleriyle limanların birbirine bağlantısını sağlamak ise bir ön koşuldur.

d. Havayolu: Hava yolculuğu için yerel talep oldukça yüksek olduğundan bölgede Trabzon Havaalanı dışında ikinci bir havaalanına ihtiyaç olacağı, bu kapsamda Ordu-Giresun Havaalanı önerisinin incelenmesi öngörülmektedir. Ayrıca orta vadede turizm amaçlı, doğal afetler ve sağlık hizmetleri gibi acil işler için de kullanılabilir küçük uçak ve helikopter pistleri de kurulmalıdır.

Yerleşme Yapısı

DOKAP bölgesindeki yerleşim sistemini iyileştirmek için ilk olarak, kıyı bölgelerinde mevcut olan lineer gelişme yerine daha düzenli bir kentleşme gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla, gelişmeye uygun alanlar seçilerek belirli kentsel faaliyetlerin bu alanlarda yoğunlaştırılması uygun olacaktır.

İkinci olarak, iç kesimlerde stratejik konumları nedeniyle gelişme potansiyeline sahip büyükçe kent merkezlerinde kentleşmenin hızlandırılması için gerekli altyapı sağlanmalıdır.

Üçüncü olarak, işlevsel ayrımlarla açık bir kentsel kademelenme oluşturulmalı ve farklı kentsel merkezler için düşünülen işlevlere paralel olarak, çeşitli kentsel altyapı imkanları sağlanmalıdır. Özellikle iç kısımlardaki alt kademe merkezleri kendi etki alanı içerisindeki kırsal yerleşmelere hizmet götürülebilmesi amacıyla güçlendirilmelidir.

Bölgedeki kentsel kademelenme, planlı kalkınma sonucu değişecektir. Bu çerçevede;

- a. Planlanmış ve devam eden sulama projeleri ile verimliliğin artması sonucu iç bölgelerdeki nüfusta artış meydana gelmesi,
 - b. Trabzon-Rize koridorunun gelişmesi,
 - c. Ordu'da, kentsel kümelenme formunda, alt merkezlerin sayısında artış yaşanması ve
 - d. Bölgenin kuzey ve güney kısımları arasında bütünleşmenin sağlanması
- gerçekleşecektir.

DOKAP Gelişme Senaryosu

Planlama döneminde gerçekleştirilecek faaliyetler dizisi ve olası gelişmeler, bir gelişme senaryosu olarak tanımlanmıştır. Plan dönemi üç etaba ayrılmıştır:

1. Etap (2001 - 2005): Ekonomide yeniden yapılanma için hazırlık,
2. Etap (2006 - 2010): Ekonomide yeniden yapılanma ve
3. Etap (2011 - 2020): Sürdürülebilir ekonomik büyüme.

Ana Plan

Ana Plan'ın Yapısı

Ana Plan'da farklı sektörlerle ilgili toplam 53 proje ve program yer almaktadır. Bunlar 10 büyük program paketi haline getirilmiştir. Program paketlerinden üçü DOKAP mekansal yapısının dönüştürülmesi amacıyla geliştirilmiş olup, çeşitli altyapı faaliyetlerini iyileştirmek ve toprak verimliliğini artırmak için seçilen yatırımlar yoluyla yerleşim yapısının değiştirilmesinde aracı olacaklardır. Bu programlar:

1. Mekansal Yapının Geliştirilmesi Programı,
2. Kentsel Gelişme ve Kent Yönetimi Konusunda Kurulmuş Yerel Birlikler ve
3. Kapsamlı Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi Programı'dır.

DOKAP çerçevesinde kırsal ve kentsel alanlardaki ekonomik faaliyetleri etkin bir şekilde destekleyerek, ekonomik yapıyı güçlendirmeyi amaçlayan üç program daha geliştirilmiştir. Bunlar:

4. Sanayi ve Ticaret Destek Programı,
5. Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması Programı
6. Uygulamalı Araştırma Programı'dır.

Bu altı programın uygulanabilmesi ve geliştirilebilmesi için, kalkınma planlaması ve yönetimi, insan kaynakları gelişimi ve yaşam çevresinin iyileştirilmesi konularında artan yerel insiyatifin desteğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle üçüncü gruptaki programlar, idari, sosyal ve çevresel sorumluluğu artırmayı hedeflemektedir:

7. Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Programı,
8. Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Geliştirme Programı ve
9. Yaşanılan Çevrenin İyileştirilmesi Programı’dır.

Başarılı ve hızlı bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için, hem kamu sektöründe hem de özel sektörde dış kaynakların harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu amaca hizmet etmek üzere DOKAP kimliğinin oluşturulmasına yönelik son bir program daha önerilmiştir:

10. DOKAP Kimliğinin Oluşturulması Özel Programı.

DOKAP bölgesel gelişme hedefleri yukarıda kısaca açıklanan bu 10 program yoluyla gerçekleştirilecektir.

DOKAP Proje ve Programları

Mekansal Yapının Dönüştürülmesi

Mekansal Yapının Geliştirilmesi Programı: Bu program sekiz projeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Trabzon-Rize Koridor Gelişimi
- İç Kesimlerde Kentsel Merkezlerin Geliştirilmesi Projesi,
- Karadeniz Sahil Yolu,
- DOKAP Karayolu Ağı İyileştirilmesi Projesi,
- Entegre Liman Ağının Geliştirilmesi Projesi,
- Telekomünikasyonun İyileştirilmesi Projesi,
- Yüksek Voltajlı Elektrik İletim Hattının Yaygınlaştırılması ve
- DOKAP-DAP-GAP Ulaşım Ağı Gelişimi

Kentsel Gelişme ve Kent Yönetimi Konusunda Kurulmuş Yerel Birlikler: Bu program beş projeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Kent Planlaması ve Altyapı Konusunda Yerel Yönetimler Birliği,
- Entegre Su Temin Sistemleri Geliştirme Projesi,
- Katı Atık Yönetimi,
- Karadeniz Katılımcı Kıyı Yönetimi Projesi ve

- Eko Toplum Ağı.

Kapsamlı Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi Programı: Bu program yedi projeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Çok Amaçlı Barajların Geliştirilmesi ve Örgütlerin Oluşturulması Projesi,
- Sulamada İyileştirmenin Hızlandırılması Çalışması,
- Toprağın Korunması Projesi,
- Kadastro Faaliyetlerinin Hızlandırılması,
- DOKAP Çevre Envanteri ve Yönetim Planlaması Projesi,
- Koruma Alanları Yönetim Sisteminin İyileştirilmesi Projesi ve
- DOKAP Çevre İyileştirme Fonu'dur.

Ekonomik Yapının Güçlendirilmesi

Sanayi ve Ticaret Destek Programı: Bu program altında beş proje yer almaktadır. Bunlar;

- KOBİ'lere Yönelik Üretim ve Pazarlama Merkezi Projesi,
- Küçük Girişimci Kredi ve Destekleme Projesi,
- Mesleki Eğitimin İyileştirilmesi Projesi,
- İş İmkanları Bilgi ve Yerleştirme Merkezi,
- DOKAP Serbest Bölgelerinin Geliştirilmesi Projesi,
- Sarp Sınır Kapısının İyileştirilmesi Projesi'dir.

Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması Programı: Bu program beş projeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Hayvancılık ve Tavukçuluğun Geliştirilmesi Projesi,
- Seracılığın Teşvik Edilmesi Projesi,
- Bir Köy-Bir Ürün Modelinin Geliştirilmesi Projesi,
- Tatlı Su Balık Yetiştiriciliğinin Desteklenmesi Projesi,
- Kırsal Turizmi Geliştirme Projesi'dir.

Uygulamalı Araştırma Programı: Bu program özellikle kırsal alandaki ekonomik faaliyetleri desteklemeyi amaçlayan üç projeden oluşmaktadır. Bunlar;

- Yenilenebilir Enerji İçin Uygulamalı Araştırma Merkezi,
- Sulu Tarım Alanlarında Dönüşümlü Ekim Araştırma Projesi,

- Yenilikçi Kültür Balıkçılığı Deneme ve Geliştirme Projesi,

İdari, Sosyal ve Çevresel Sorumluluğun Artırılması

Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Programı: Bu program üç alt programdan oluşmaktadır. Bunlar;

- Yerel Kalkınma Planlaması Geliştirme Programı,
- Mahalli İdarelerin Kapasitelerinin Geliştirilmesi Programı ve
- Yerel Yönetim Değerlendirme Sisteminin Kurulması’dır.

Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Geliştirme Programı: Bu program altında üçü eğitim, üçü de sağlık sektörü ile ilgili olmak üzere, altı proje yer almaktadır. Bunlar;

- Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitim Sistemini Destekleme Programı,
- Yaygın Eğitim Projesi,
- Değer Geliştirme Eğitimi,
- Halk Sağlığı Programlarının Yaygınlaştırılması,
- Sağlık Eğitim Programı,
- Sağlık Danışma Sisteminin Geliştirilmesi Projesi’dir.

Yaşanılan Çevrenin İyileştirilmesi Programı: Dört projeden oluşan bu program, Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması Programı altında yer alan beş proje ile birlikte, özellikle kırsal alandaki yaşam çevresinin iyileştirilmesine yardımcı olacaktır.

- Kırsal Hizmet Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi,
- Kırsal Altyapının İyileştirilmesi Programı,
- Sosyal Telekomünikasyon Ağının Geliştirilmesi Projesi,
- Halk Katılımıyla Orman Geliştirme ve Yönetim Çalışması.

Özel Program: Bu program altı projeyi kapsamaktadır. Bunlar;

- Karadeniz Teknoloji Merkezi,
- DOKAP Fuarı,
- DOKAP Turizm Ürünlerinin Geliştirilmesi Projesi,
- DOKAP Turizm Ortaklığı Projesi,
- Genetik Kaynak Merkezi Projesi,
- Bilgi Teknolojileri Oluşturma Merkezidir.

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP)

Gerekçe, Amaçlar ve Kapsam

Ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleriyle bir bütün teşkil eden sürdürülebilir kalkınmanın, ulusal birliği güçlendirmesi amacıyla, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak biçimde ele alınması VII. Plan (1996-2000) ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu ilke doğrultusunda, Devlet Planlama Teşkilatınca Doğu Anadolu Projesi Ana Planı çalışmaları başlatılmıştır.

Diğer taraftan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, ülke bütününde yer alan her bölgenin farklı imkanlara, özelliklere ve sorunlara sahip olması nedeniyle, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alınmasının gerekliliği ve yeni bir planlama yaklaşımına ihtiyaç bulunduğu hususları da yer almıştır.

Sektörel ve makro kalkınma planlarının etkinliğinin artırılması, uygulamanın mekan boyutunu dikkate alacak şekilde yaygınlaştırılması, öncelikli yörelere yeterli kaynak tahsisi sağlanması ve bu amaçla bölgesel kalkınma projeleri hazırlanması, yerel kaynakları harekete geçirmek açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca, hızlı göçe sahne olan metropollerle, kentsel alanlara yönelik göçün dengelenmesi, çevre ve mekan kalitelerinin korunarak kentsel büyümenin denetim altına alınması ve sosyo-ekonomik orta vadeli gelişme deseninin belirlenebilmesi için de bölgesel gelişme planları hazırlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede, Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasına yeni bir ivme kazandırmak üzere bölgenin öncelikli sektörleri olan tarım ve hayvancılık başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal sektörleri içerisine alan, planın mekansal boyutunu ön plana çıkartan, bölgenin gelişme potansiyellerinden daha fazla yararlanılmasına ağırlık veren, özel kesimin bölgede gelişimini öngören ve özel sektör yatırımlarına altyapı oluşmasını amaçlayan bir Ana Plan çalışması başlatılmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi, görece olarak ülkemizin en az gelişmiş bölgesidir. Geçmişte çeşitli bölgesel bazda projeler başlatılmış olmakla birlikte, bölgede kalıcı bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin en kapsamlı, entegre bölgesel planlama girişimi olan Güneydoğu Anadolu Projesinin etkisinin dikkate alınması ve Doğu Anadolu Bölgesine katkısının ne yönde ve yoğunlukta olacağını araştırılması da gerekmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesinin sosyal, ekonomik ve mekansal yapısının girdiği değişim sürecinin yakından izlenebilmesi, etkin koordinasyon sağlanması ve gelişmelerin bölge kalkınmasına olumlu etkilerinin artırılabilmesi için iki bölge arasındaki değişen ilişkilerin de tespitine ayrıca ihtiyaç duyulmakta ve gelecekte bu ilişkilerin oluşturacağı üretim, tüketim ve yerleşim deseninin belirlenmesi gerekmektedir. Bölgesel gelişme projesi aynı zamanda, kamu hizmetlerinin ve kamu yönetiminin mekansal örgütlenmesi konularının da dikkate alınmasını

zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, zaman, mekan ve bütçe planlaması ile sorumlu kuruluşları da içerecek şekilde, sürekli ve sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınmakta olan Doğu Anadolu Projesi , idari, hukuki, kurumsal ve mekansal düzenlemeleri de içerecek şekilde yürütülmektedir.

Kısaca, DAP olarak aldandığımız proje, Doğu Anadolu bölgesinde yeralan 14 il (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ile bölge ile homojenlik gösteren Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Plan çalışmasında dikkate alınacak temel hedef ve amaçlar şöylece sıralanabilir.

- Bölgenin diğer bölgelere göre geride olan sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandıracak politika ve uygulamaları ortaya koymak,
- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere, tarım, hayvancılık, su ürünleri, kentleşme, eğitim, sağlık, altyapı ve belediye hizmetleri, konut, çevre, enerji, ulaştırma, haberleşme, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, ticaret, merkez köylerin desteklenmesi, turizm ve göç politikaları ve ilgili diğer alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek,
- Bölgede kırsal ve kentsel gelişmeyi sağlamaya yönelik önemli kamu yatırımlarını belirlemek ve özel kesim yatırımlarını özendirici politika ve uygulamaları ortaya koyarak; bölgesel gelişmeyi kamu, yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde geliştirmek,
- Bölgedeki ve/veya bölge dışındaki girişimcilere (yabancı sermaye yatırımları dahil) yatırım alanlarının belirlenmesi, yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, işletme yönetimi, teknoloji, finansman, pazarlama imkanlarının geliştirilmesi ve nitelikli eleman temini konularında somut öneriler geliştirmek, bunları koordine edecek kurumsal düzenlemeler önermek,
- Seçilmiş yatırım konularında, mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve yatırımcılara yön göstermek amacıyla değişik konularda fizibilite raporları hazırlamak,
- Kentleşme oranı ve kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Türkiye ortalamasına çekilmesi için sektörel politika ve tedbirler önermek, önemli projelerin katılımcılık ilkesi içinde gerçekleştirilmesine yönelik öneriler hazırlamak,
- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan işgücü arz ve talebinin sektörel ve mekansal analizini yapmak, bölgedeki insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projeler önermektir.

Ana Plan çalışmasının genel olarak kapsamı ve aşamaları ise şunlar olacaktır.

- Mevcut durumun sektörel bazda incelenmesi,

- Bölgesel kaynak potansiyelinin değerlendirilmesi,
- Bölgenin Türkiye içindeki konumunun diğer bölgeler ile mukayeseli olarak belirlenmesi,
- Bölgesel gelişme stratejisi ve senaryoların oluşturulması,
- Orta ve uzun dönem bölgesel gelişme planının hazırlanması,
- Doğu Anadolu bölgesinin diğer bölgeler ve komşu ülkeler ile etkileşiminin incelenmesi.

Diğer taraftan Ana Planda;

- Bölge içi ve bölgelerarası göç hareketlerinin tespiti,
- Bölgenin mevcut yerleşme düzeninin tespiti,
- Bölgenin mevcut arazi kullanım durumunun tespiti,
- Arazi kullanımına ve yerleşme düzenine ilişkin sorunların tespiti ve bunlar için çözüm önerileri geliştirilmesi,
- Bölgenin mekansal gelişim planının uygulanabilmesi için gerekli olabilecek hukuki, idari ve kurumsal düzenlemelerin neler olması gerektiğinin ortaya konması.

Ana Plan, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) sorumluluğunda ve Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün denetim ve koordinasyonunda; Doğu Anadolu Bölgesinde kurulan Atatürk, Fırat, İnönü, Yüzüncü Yıl ve Kafkas Üniversitelerinin oluşturduğu Ortak Girişimce hazırlanmaktadır.

Çalışmada, azami halk katılımı sağlanacak ve bunun sürekliliği için öneriler ve yöntemler geliştirilecektir. Çalışma sonucu ortaya çıkacak yatırım önerilerinin nihai seçiminden DPT sorumlu olacaktır. Ana Plan çalışması ile birlikte, yöre illeri için ortaya çıkacak potansiyel yatırım konularıyla ilgili değişik sektörlerde 64 adet fizibilite raporu da hazırlanacaktır.

Proje kapsamında hazırlanacak raporlar şöylece sıralanabilir.

1. Mevcut Durum Ön Raporu
2. Mevcut Durum ve Analizi Raporu
3. Strateji ve Yeniden Yapılanma Senaryoları
4. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı
5. Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (Yönetici Özeti)
6. Fizibilite ve Ön fizibilite Etüdüleri.

Projenin Mevcut Durum Ön Raporu, Mevcut Durum ve Analizi Raporu ve Strateji ve Yeniden Yapılanma Senaryoları aşamaları tamamlanmıştır.

Öte yandan bölgede DAP Ana Planını tanıtıcı bölge toplantıları düzenlenmektedir. Tanıtım toplantılarına il valileri, kaymakamlar, bölge müdürleri, il müdürleri, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri temsilcileri katılmaktadır. İlk toplantı 29-30 Nisan 1999 tarihlerinde Kars’da, ikinci toplantı 1-3 Haziran 1999 tarihlerinde Van’da, üçüncü toplantı 22-23 Temmuz 1999 tarihlerinde Malatya’da ve dördüncü toplantı 31 Ocak-2 Şubat 2000 tarihlerinde Muş’da yapılmıştır.

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı’nın Aralık 2000 tarihinde bitirilmesi planlanmıştır.

KAYNAKÇA

GAP Master Planı, 1989

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, DPT, 1997

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Taslak Nihai Rapor, DPT-JIKA, Mayıs 2000

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ön çalışmaları (Yayınlanmamış notlar)

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

2000 Yılı Programı

2000 Yılı Yatırım Programı

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme, DPT, Haziran 2000

Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT:2502 ÖİK:523

İsmail SARICA, Kalkınmada Öncelikli Yörelerle İlgili Temel Konular, DPT, Mayıs 1991